

ЗЕЙІН ШАШКИН

АҚТҰЯҚ

Әңгіме

ЗЕЙІН ШАШКИН

Белый коготь

Рассказ

ZEIN SHASHKIN

White Claw

A Story

ЗЕЙІН ШАШКИН

Ақтұяқ

Әңгіме

ZEIN SHASHKIN

Белый коготь

Рассказ

ZEIN SHASHKIN

White Claw

A Story

Астана, 2015

УДК 820 (73)

ББК 84 (3)

Ш 12

ЗЕЙІН ШАШКИН. *Ақтұяқ*. Әңгіме.

ZEIN SHASHKIN. *Белый коготь*. Рассказ.

Перевод на русский язык А. Брагина.

ZEIN SHASHKIN. *White Claw*. A Story.

Перевод на английский язык А. Исмагуловой.

Астана 2015. – 41 с.

ISBN 978-601-261-209-7

Художник - член Союза художников Республики Казахстан
Лузина О.И.

Перевод на английский язык выполнен в рамках гранта
Министерства образования и науки Республики Казахстан
«Лучший преподаватель вуза 2014»

УДК 820 (73)

ББК 84 (3)

ISBN 978-601-261-209-7

Зеин Шашкин – человек трудной судьбы

Зеин Шашкин (1912-1966), известный казахский писатель, драматург, автор одного из первых учебников по теории казахской литературы (в соавторстве с Е.Исмаиловым), монографии об Абае, множества литературоведческих статей, сценарист, стал жертвой массовых репрессий Сталина. Шашкин в своих произведениях, написанных в ссылке, поднимает такие проблемы послевоенных лет, как целина, казахская интеллигенция, партийные функционеры. Произведения автора отражают национальную историю, культурные традиции и обычаи казахского народа.

Среди казахских писателей Зеин Шашкин занимает особое место по остроте поднимаемых проблем, по увлекательности сюжетов и прекрасному языку. В 60-е гг. он считался одним из лучших писателей. Литературоведы, говоря о десятилетии 1955-65-х гг., не могут не привести его романы в качестве творений, повлиявших на духовную жизнь Республики.

В своих произведениях автор поднимает психологические и социальные проблемы. Динамичность и увлекательность сюжета, стремительная легкость повествования приковывают внимание читателя и не отпускают

его до конца произведений автора. Писатель проникает в мысли и чувства своих героев, приводящие их к каким-либо действиям, причем в этом аспекте у него нет деления на положительных и отрицательных личностей, каждый из них раскрывает перед читателем свою сущность.

В рассказе «Белый коготь» автор описывает основное занятие кочевых казахов – скотоводство и охота с орлом. Главным героем произведения является старик, который всю свою жизнь проработал пастухом и лелеял надежду стать охотником, однако так и не смог позволить себе купить охотничьего орла. Но на закате его жизненного пути, когда он потерял всю свою семью и надежды на будущее, его давняя мечта неожиданно сбылась. Однажды возвращаясь с пастбища, он случайно обнаружил гнездо с орленком. Старик приручил и занялся дрессировкой своего питомца, который стал ему настоящим другом и защитником. Он почувствовал, как силы вновь вернулись к нему. Он вспоминал свою молодость и друга, от которого он узнал все премудрости охоты с орлом. Он ощущал себя настоящим охотником: у него был орел, лошадь и собака. Однако, счастье его длилось недолго. Охотник и его преданный орел погибли, защищая колхозное стадо от нападения волка.

Перу писателя принадлежат также такие произведения, как романы «Токаш Бокин», «Наступило утро», «Семиречье в огне», «Темиртау», «Доктор Дарханов», «Вера», повести «Путеводная звезда», «Акбота» и другие, пьесы «Степное зарево» о Токаше Бокине (в соавторстве с М. Гольдблатом), «Сердце поэта», которые были поставлены в Казахском государственном академическом театре имени М. Ауэзова и переведены на языки народов СССР. По сценарию Шапкина поставлен фильм «Тревожное утро» (режиссер – А.Карсакпаев), вошедший в золотой фонд казахского кинематографа.

Творчество З. Шашкина навсегда останется в истории казахской литературы. Память хранится в сердцах его родных и в его произведениях, которые до сих пор актуальны.

Сегодня когда Казахстан все активнее включается в общеевропейский и мировой процессы экономических взаимосвязей, человеческих контактов, взаимообогащения ценностями культуры, перевод трудов З. Шашкина и других казахских писателей на английский язык делает изучение истории и культурного наследия нашей страны доступным для мирового сообщества. Задача перевода состоит в том, чтобы адекватно передать не только информацию, заложенную в тексте оригинале, но и культурологическую информацию: культурный и стилистический коды, реализованные в тексте оригинале, а также идиостиль самого автора. Кроме того, ученые различных областей знания, исследователи, заинтересованные в изучении культуры Казахстана, смогут изучить широкий круг теоретических и практических вопросов, связанных с осмыслением многообразия путей и форм взаимодействия и взаимовлияния казахского, русского и английского языков в условиях такой полиэтнической, многоязычной и мультикультурной страны как суверенный Казахстан; определение сущности казахстанской модели полилингвальной личности, возможность и предотвращение языковых конфликтов. В целом, это позволит разработать этнополитические, социально-экономические и этноязыковые основы дальнейшего совершенствования казахстанской модели развития и государственного устройства в контексте укрепления позиций Казахстана в мировом сообществе, конструктивного международного взаимодействия.

«Дүниедегі жақсылық – адалдық деп білем! Адалдық – өмірдің Темірқазығы. Бұрынғы заманда айдалада, қара түнде жолаушы жұлдызға қарап жол табатын еді, сол сияқты өмірдің Темірқазық жұлдызы – адалдық екен! Арамдық жақпайды. Түбінде сол алдыңнан бір шығады» («Темірқазық»).

ЗЕЙІН ШАШКИН

АҚТҰЯҚ

Әңгіме

Жаз шыға Дәулет қарт баян тауының күнбатыс жағындағы Торайғыр көлінің жиегіне колхоздың бір қотан қойын айдап барып, жайып, семіртіп, күз түсе қара суық бастала бір-ақ қайтатын-ды. Жылдағы әдеті осы. Биыл қыс қатты болса да, бір қой шығын шығармай, жер ери-ерімес жайлауына ертерек оралған.

Көкпеңбек, көк-мөлдір көл, тау ішіне әкеп қолдан орната қойған үлкен кесе тәрізді. Дөңгеленіп, суы кернеуімен бірдей шыпылдап, тұнып тұр.

Көлдің бір жақ қабағы — қия жартас, биіктен түнере төнген құзар, енді бір жақ қабағы — көлбей келген құлама; төбешіктер арасындағы тар жырамен Дәулет қойды осында айдап әкеп тоғытып, суарып отырады.

Қотан басында үш кісі бар: күндіз қойды өрісте Дәулет бақса, түнгі күзетте сом денелі, жасамыс Асан тұрады. Асанның әйелі ас пісіріп, кір-қондарын жуады. Киіз үйлерін көл жиегіне тақау тоғай ішіндегі алаңға тіккен еді. Қойды қас қарая сол үйлердің маңына үйіреді.

Дәулеттің қараша киіз үйінің тозығы жеткен, жауын болса, саулап тамшы ағады. Баяғыда әйелі марқұмның ұзатқанда әкелген жасауы да содан бері ескінің көзіндей көріп, сақтап келіп еді, биыл тіптен қаусап қалса керек,

әрең тікті — керегесі керіліп, уығы омырылып, түңдігі жидіп, біржола қадірі кетті.

Сол бір күндері көзінде көзілдірігі бар, серейген балаң журналист ел аралап жүріп, қызық-қызық сұрақтар берді.

— Тұрмыс күйіңіз қалай, ақсақал?

Дәулет ойланбай шапшаң жауап қайтарды:

— Жақсы.

Журналист мырс етіп күліп жіберді. Асан да жұбайымен масайрасып қатар күлді.

— Үйіңіз мынау — ашық-тесік. Жауын жауса паналайтын жері жоқ... дірдектеп тамшы ақпай ма?

— Ағады, ағады, — деді Дәулет немқұрайды.

— Ақса, тұрмысым қалай жақсы дейсіз?

— Жақсы демесем, тамшы ақпай ма? — деді Дәулет сөз астарына мән бермеген аңқау адамдай, жапақтай қарап. Қожанәсір мінезіне сап мысқылдап отыр-ау осы дегендей, журналист қызараңдап қысылып қалды.

Сөзге Асан араласып: Дәулетекеннің құдай берген мінезі, бір адамнан бір сабақ жіп сұрамайды, «сұрау — телміру, бас ию» деп ұғады, бұл кісіден басқа біреу болса алдақашан арыз айтып жаңа үй саттырып алған болар еді деп ақырын шаптан түрте бастағанда-ақ, шал: «Мұндай іш кептіретін бос сөздің керегі қанша!» дегендей, үн-түн жоқ орнынан тұрып маң-маң басып, қой жатқан өріске қарай кете барған.

Өмір Дәулетті маңдайынан сипап, не мейірім білдірген, не арқасынан қағып еркелеткен жоқ-ты. Ежелден қабақ түйген қаталдыққа көнген басы күтпеген жерден өмір шокпары салып өткенде Дәулет ыңқ етпей, тістене томсырайып, үнсіз жүре беретін, не құдайға, не адамға тілін тигізіп, шағым жасаған пенде емес. Ішкі күйіктің зарлы шерін жападан-жалғыз өзі ғана тарқата білетінді. Қой ішінде ғана қайғы-қасіреттің уыты бәсеңдеп, көңілін аулап, жанына бір тыныштық табатын.

Я, Дәулеттің қой баққанына көп жыл болды. Жыл қуып санағанның өзінде де — отыз бес жылдан асады, қысы-жазы, ертелі-кеш қой ішінде құла-дүз далада күндіз жел қағып күнге күйіп, ымырт жабыла қойды қотанға айдап әкеп, қараша киіз үйдің көлеңкесінде уһ деп демін алып, түнде ашық шаңырақтан жұлдыз санап күн райын болжап үйренген, жел сыбдырынан тілін ұғып, шөп дәмінен нәрін түсінген Дәулет. Дала сырына қанық Дәулет.

Әсіресе ол ертеңгі салқынмен қой семіретін көк барқыт өртенді, ащы жусанды іздеп, өрістеп алысқа ұзай сонау Жасыбай көлінің түбіндегі кереге тасқа дейін жайып қайтатын-ды. Әсіресе күн тал түсте шыжып тұрғанда көл жиегіне қойды айдап апарып суарып, тоғытып, жүндерін жылтылдатып, тұяқтарын сыртылдатып алдына сап өріске қайта айдағанда өзіне көңілі толатын-ды. Әсіресе, қозыларды ұстап ап уылжыған жас денесіне кіріп кеткен кенені аршып арылтып, құйрыққа бір сап мауратып, қой соңынан жібергенде, жаны рахат табатын-ды. Жылан мүйіз қошқарлардың егес-қияс соғысын көріп мәз болып: «үрит соқ-соқ!» деп тамашалай қызығып, езу тартып күлгенін өзіне бір ғанибет қылатын-ды. Қой ішінде бүлік салып арық тоқтыны шаптан іреп, шайпау тілімен шөбін тартып жейтін азбандарды ашу үстінде таяқпен қайқандата ұрғанда өкініп жаны тағы ашитын-ды. Көл жиегінде суға тойып, қарнын көтере алмай ыңқ-ыңқ етіп ыңыранып, жағалай жусап, жабыла сырт-сырт күйсегені, қоңыр көзімен Дәулетке сүйсіне қарап қойып, көсем қошқарлардың иесінен әмір күткені жүрегін тебіrentетін.

Түс ауа тау бетінде қызыл тәтті жидекті, қышқыл дәмді бүлдіргенді теріп жеп, тұяқтары сыртылдап, тас арасында жайылып жүргенде, Дәулет те жантайып жатып, құстар шырқаған әнді тыңдайтын. Қай құс ән сап тұр, даусынан танып қайда шарықтап қонатынын күн

бұрын біліп болжап отыратын. Тіптен ойын-сауық, жанжал-егесіне дейін айырып, әрқайсысына баға беріп, тентек тұрымтайды, күйгелек күйкентайды, жалбаңдаған жапалақты, безілдеуік қара торғайды алыстан танып, «Әй, бұлдірген сенсің-ау осы» деп іштей кейде мақтан етіп, ерлігіне таңданып күліп те алатын.

Кұс қанатының соңынан Дәулет шалдың қияларманы көтеріле бірге ұшатын...

Тізбектеліп күн артынан ай туады. Ай артынан жыл келеді. Көгілдір мұнар басқан Ақбет шыңының сол бір такаббар қалпы: «Шық менің басыма, ер болсаң!» деп екілене шақырып тұрғаны; тау етегінде тұнып жатқан Торайғыр көлінің де сол бір көкшіл мөлдір тұнық жайы — мені іш, орта түсір!» — деп о да егесе сөз тастап, өзгеріссіз жыл өтсе де өзгермей-ақ тұрғаны.

Кеше ғана осы жерде лақтай секіріп, «алақайлап!» екі санын шапалақтап, жалаң бұт жүгіріп жүрген Дәулет, міне қартайып «қарая» атанғаны мәлім. Қараша үйінің ішіне ауыр қайғы енген, қолақпандай екі азамат ұлы соғыстан қайтпай қалған, үлкен ұлының әйелі көрші қолхоздағы комбайнерге күйеуге тиіп, кішкентай немересін сүйдірмей, бірге алып ол кеткен. Қасірет бұған кемпірі және қайтыс болған. Шал, міне, жалғыз — қатал шындық бет-аузына осып-осып әжімнен із салып, шашын күмістей ағартқан, иығынан басып, тұқырайтқан, бірақ, атан жілік мықты шал аяғын нық басып жүре берді, бір кездегі жалпақ қызыл беті күнге күйіп қоңырқай тартып, жар қабағы түксиіп қой көзін жапқан. Қаншама қасірет шегіп, бейнет көрсе де ішкі сарайы көмескі тартпай, сол жарқыраған бұрынғы қалпында. Не бір кіршік, не бір дақ табалмайсың көңілінен, дау-жанжалдан ат-тонын ала қашады, сөзге сараң, момын шал, қолынан келсе, жақсылығын кісіден аямайтыны тағы мәлім. Өзі сияқты шалдардың қой-қозысына ен салдырып колхоз қойымен қоса баққан, ауырса емдеп, жылда өсімімен қайырып отырған.

Колхозда Дәулетке сый-құрмет көрсетпейтін пенде бар ма, қайсысы болсын сыртынан бір ауыз «Тәңір жарылғасын!» деген жылы сөзін аямаған.

Дәулет өзінше мақтанады. Құдайға тәуба, осы жасында өзі болып бір адамнан көмек сұрап көрген емен, керек десең, осы күнге дейін колхоз председателінің кеңсесін ашып, бір ауыз тілек айтқанын ешкім естіген жоқ. Не көрсе де өз басы көріп, не ойласа да өз ішінде жатыр талай қара ит өліп. Төбе басында жантая салқындап жатқанда, қойны-қоншына кіріп, қытықтап лезде басыла қалатын шілдедегі самалдай қуаныш та жанына рахат леп әкеп іле басылатын.

Сол күні тағы бір қуаныш лебі соғып Дәулет жанжағына мойнын созып қарап қойып, «Шәйт!» деп дыбыс білдірді. Бұл: «Мен мұнда, тек жүріңдер!» деген қойға да, қой соңында еріп жүрген Қара қасқаға да берілген әмір-ді.

Салпаң құлақ маңдайында дөңгеленген ақ қасқасы бар, тайшадай қара төбеттің шалға серік болғанына біраз жыл өтті, әмірін екі қылмайды, берік те сенімді дос, әттен, қартайып қалды, кім біледі, бір күні жақсы ит өлімін көрсетпейді демекші жоғалып кетіп, Дәулетті тотитып жүрмесе... Енді мұндай көмекшіні тауып алу да оңайға түспес! Тау қыратына жапа-тармағай өрлей жайылған қойды бақылап жантайып жатқан Дәулет көзі қия жартастағы құс сауғыған ағаш кеуегіндей, үңгір-тесікке түсті, бір кезде: «Апырмай, бүркіттің ұясы болғаны ма?» деді іштей көзін алмай, шынтағына сүйене басын көтеріп.

Бұдан екі жыл бұрын осы жартасқа бүркіт ұя салды деп жұрт аңыз етуші еді, расқа шыққаны-ау!.. Дәулет неғып көрмеді екен бұрын?

«Әй, шалым-ай, — деді дауыстап Дәулет өзіне-өзі. — Сен ылғи жерге қарайсың, жоғары аспанға қарау керек емес пе, сонда көресің нелер жақсылықты».

Дәулеттің құс «тілін» білетін — құсбегі досы болатын, марқұмның өлгеніне бір жыл боп қалды, сол кісі бүркіт бір-ақ жұмыртқа сап басады да, балапан темірқанаттанып, ұшуға талпынғанда қырандыққа баулиды, деуші еді.

Дәулет күн сайын қия жартасқа салған бүркіт ұясын аңдып бақылайды да жүреді. Бір күні тұяғына қысқан кішірек аңы бар бүркіт қылыш қанатымен аспанды кескілеп, су-су етіп жетіп келді де, көлді екі айналып саңқылдап, балапанын шақырып ұя жиегіне қона қалды. Имек тұмсығымен аңды жәукемдеп, заматта дал-дұлын шығарып, қызыл шақа етімен балапанын жемдеді. Дәулеттің қырағы көзі алыстан көргенін көріп, көрмегенін ойымен толықтырды. Бүркіттің жем берісіне қарағанда да балапан әлі темір қанаттанбаған, мамық жүні үлпілдеп, тебендеп, жаңа шығып келе жатқан-ау деп топшылады. Ұстайтын дер кезі. Енді бір ай өтсе, кеш қалады, балапан аспан әлемінде тіршілік құрған құстар қауымының айбынды әміршісіне айналады.

Дәулеттің жүрегі дүрсілдеп, алақаны қыза бастады. Дала қазағына біткен әуесқой мінез қоя ма, жастық қиялды қайта ерттеп мініп, ұзақ жылғы арманы оралғандай. Шіркін, аузымен құс тістеген жүйрік ат, құмайдай аққан қара құлақ алғыр тазы, саңқылдаған қыран бүркіт ержігіттің бақыты емес пе!.. Осы үшеуінің біріне ие болмаған жігіт ертең қартайғанда: «өмірде не көрдім? Қандай бақытқа ие болдым?» дей алады?» Айдын далада құс жүгіртіп, ит салып сал жігіт атану — бесіктен туа тілек ететін арман ғой...

Дәулет ұзақ түнге, биік қиял өрінде өрмелей жатып өзіне-өзі риза болмай, бір күн болса да сал-жігіттер қатарына қосыла алмай кәрілік шалғанына өкінді.

«Балапанды ұстау керек!» деді өзіне-өзі күбірлеп, іштей бекініп. Артынан тыныштық сүйген кәрілік мазасын алып дауға шақырды: «Неменеге керек ол саған? Сыйға тартатын баяғы досың жоқ, өзің баулып өсіре аласың ба?» деген

сенімсіз жігерін құм қылғандай. Бірақ, аңшының қызба қаны, «жастықтың соңы осы болар, арманыңа қол созбайсың ба?» деген итаршы ой, екеуі қосылып Дәулетке қуат берді. Жастық шақта орындай алмаған арманына ұмтылғысы келді.

Ертеңіне жинақылау киініп жолға: балапанның өткір тұяғынан сақтану үшін қысқы биялайы, балапан салатын дорбаны алды, бүркіттен қорғанып беліне таяғын және қыстыра кетті.

Күн қоңыр ала көлеңке, аспанды жайлаған қарала бұлт. Нағыз аңға шығатын кез. Бүркіт те аң аулай кеткен болар, отыра ма мұндай күні!..

Таудың артқы жапаң, құлама жағынан кеп шың басындағы ұяға қарай өрмеледі шал. Біртіндеп көтерілгендіктен бе шың басына шыққанша қиындық көрмеді, жеңіл барды; жел қағып жаңбыр жып-жылтыр қылған тастақтың аяқ ілінетін, аяқ тірейтін жері жоқ, еңбектеп, сырғанай жылжуға тура келді. Орашолақ қимыл жасаса болғаны, күмп беріп көлге құламақ. Малти білсе бір сәрі, одырақ шал су түбіне кетіп жүрмесе...

«Алжыған шал, әліңді білмей әлек боп, қартайғанда нең бар еді биікке тырмысып, қолыңды созып!.. Бүркіт ұстау сенің не теңің. Өстіп жүріп өліп кетсең, сүйегінді таба алмай қалмай ма! Ең болмаса, Асанға айтып та кетпедің, қайдан іздейді ол сүйегінді!..»

Дәулет біресе өзін жерлеп сөгіп, біресе келемеждеп күлсе де етпетінен жылжи берді. Ұясы жақын қалды. Енді бір жылжып қыранға қолын созса, Арқа қазағының тымағы сияқты төбесі шоп-шошақ күз басындағы ұяға тиеді. Самайынан аққан тер домалап, күзгі шықтай сақалына жабысады. Буыны босап, тізесі діріл қағып, мойны да талған сықылды. Жан-жағына қараса болды, басы айналып, құлап кете жаздайды. Қарамау керек! Қарамау керек, Дәулет! Уақыт та созылып кетті. Тіптен бір орында жатып, қолын тырбаңдата бере ме қалай!..

Өнбейді-ау, өнбейді. Аздан соң өліп-талып жеткен кезде, Дәулеттің көзі жұмылып, діңкесі құрып, сұлық түсіп жатып қалды. Қанша жатқаны белгісіз, тек арқасын күйдірген күннің көзінен есін жинағандай. Жанжағына қарап: аспан тұтасқан қара бұлт тарап, төменде жарқыраған көк мөлдір көлдің бетінде күн сәулесі моншақ шашқанын байқады.

«Құласа ғой, шолп етіп салқын суға түсіп, көк торғын толқын денесіне оралып, тұңғыық тереңге батады да кетеді. Кім білсін, көл түбіндегі шошайып тұрған тасқа соғылып мылжа-мылжасы шыға ма, әлде су астындағы балықтың жемі бола ма!..

Қайдағы жоқ ойға үйір екен шал бишара, өстіп жатқанда ғой, бүркіт келіп қалса шаруасының біткені.

Дәулет апыл-құпыл биялайын киді де, қолын ұяға сұғып жіберді. Үрейі ұшқан балапан ысылдап, тегеурінді тұяғымен биялайды тырмалап қарсыласа бастады. Енді бір мезет өткір тұяғы алақанына кірт-кірт кіріп, сілбілеп қан аққан тәрізді. Қолдың ауырғанына қараған шал жоқ, ілінген жерінен ұстап, умаждап ұядан балапанды алып шықты да, дорбаға тыға салды.

Енді кейін қарай сырғыды. Қия жартастан төмен түсу — бір қолында дорбасы тағы бар — жоғары өрлеуден де қиынға түсті Дәулетке. Жиырма қадамдай жер жылжыған кезде, тұяғына қысқан қояны бар, күн сәулесіне оттай шашып, жарқылдап, баласын сағынып саңқылдай бүркіт оралды ұяға. «Қап, табалмайды-ау, сорлы балапанын!» деп, шал күбірлеп жаны ашып, қиналса да бүркіт кешіре ме, қалай да өз басын қорғауға тура келді.

Бүркіт те алыстан бір сұмдықтың болғанын сезгендей. Ғасыр бойы басына томаға, аяғына балақ бау тағып, әмірін жүргізіп келген адамның тегін жүрмейтіні, қайғы-қасіретке душар ететіні мәлім. Бүркіт ашуға басты. Қанатымен ұяны сипалап жанынан ағып өтіп ішінде ба-

лапан жоғын сезген соң, тұяғын жазып, жемтігін суға тастап жіберді де, шарықтап қияға көтерілді, көлдің үстін бір айналып, Дәулетке оқтай атылды.

Жан ұшырған шал «енді түсті-ау!» дегенде, таяғын сермеп қалды, бүркіт тайқып түсе алмай, екінші рет айналды. Дәулет шалқасынан аунап түсіп, таяғын көтеріп, айбат шекті. Ашулы бүркіт бұл жолы тым жақын келді. Көзінде: ыза-кек, өкпе-зеку бар секілді.

«Жоқ, ақымақ шал, бүркіттен саған қайырым жоқ. Қорғай біл өзінді!..»

Осы бір мезет бүркіт үстіне түсіп үлгермеді, Дәулет бар күшін жинап таяғымен салып жіберді, бүркіт аспанға қайта шарықтап, жоғары көтеріліп барып-барып қалықтап тұрып алды. Дәулет енді күбжеңдеп жерге түсуге асықты. Пәледен құтылғандай. Өз мінезіне риза болмай ренжісе де, тірі қалғанына қуанып, таудан түсісімен қутындап атына қарай ұмтылды.

Бүркіт әмірі жүретін аймақтан шықты, енді оның шабуыл жасамасына көзі жетті. Атына мініп ап, қосына қарай тұра шапты. Дорбаның аузын ашып, балапанды алмаса, тұншығып қалуы ықтимал.

Шынында балапанның сиқы да келіссіз екен, жүнін үрпитіп, аузын ашып ысылдап, тұяғын сермеп, ұрып жібергісі кеп тап-тап береді.

«Әй-әй, білем, мені неге жек көретініңді. Қайтейін, достым, болар іске, болаттай бол! Мен мейрімсіз адам емеспін, сенің бүркіт шешеңнен де артық күтем. Бұған әлі көзің жетеді, Дәулет саған жамандық істемейді...»

Шал ең алдымен тұғыр жасады. Құс патшасы, патшаға лайық такта отыруы керек.

Алдыментұғырыбалапанталпынғандақұламайтындай, тұрақты болуы үшін төрт аяқты қып орнатты, бала бүркіт отыратын жем басарын аса ұқыптылықпен жұмырлап, табанына жайлы, уысына сыйымды етіп жасады.

Баяғыда Жаяу Мұсаның ауылда: «Тұғыр жайлы болса, бүркіт шошымалы болмайды, қанат, құйрығы сынып майыспайды; құс — қанатымен ұшып, құйрығымен қонбай ма?.. Күтіп өсірген құсбегінің бүркіті алғыр болуының бір шарты осы!» дегенін өз құлағымен естігені бар.

Кеш батпай тұғырды бітіріп, бала бүркітті қондырды да, ескі көйлегінің етегін жыртып ап, үстіне жаба салды. Кім біледі, тау іші суық, мамыққа төселген ұясы жылы болар мұның.

Енді балапанды аштан өлтіріп алмай асырау керек. Еттен басқа қорегі және жоқ... Қас Қарая Қарақасқа қойды қотанға айдап келісімен Дәулет қойдың ішінен өзінің ерте туған қызыл марқасын бұлжытпай тауып алды да, тік көтеріп иығына сап салақтатып үйінің қасына апарды.

Жолшыбай Асан кездесіп қап, марқаны көріп:

— Ауырып қалғанның қай жағы? — деді таңданған пішінде.

Асан өткен жылы Шеттен көшіп кеп, колхозға мүше боп түсті де, үлкен ұлын қолөнер кәсібінің училищесіне оқытты, қарны қампиған жеті жасар кенжесін колхоз интернатына берді. Бір жылдың ішінде Асан колхоз өміріне үйреніп алды. Әуелгі кезде ол колхоз шаруасына шалдың өз дүниесіндей қарайтынына түсінбей, іштей ыза боп жүрді де, артынан жата-жастана ұғынған сықылды. Сондықтан да бүгін:

— Сау. Ауырған жоқ. Сояйын деп әкеле жатырмын. Аяғын ұстасып жібер, — дегенде Асан не дерін білмей сасып қалды.

— Қалай соясыз?.. Қозы кімдікі еді?

— Немене, колхоздікі деп пе ең?..

Асан үн қатпай соңынан ере берді де, үйге кірген соң төрде отырған бала бүркітті көріп, қозыны кімге соятынын айтпай-ақ түсінді. Дәулеттің бұл қылығы Асанға

ұнамады. «Құсбегі емессіз, қайтесіз әуре боп... Бүркітті үйретіп, баулу оңайға түспейді, егер, дұрыс баулымаса, ертең бүркіт: не иесіне түсіп жарақаттап тастайды, не бір күні күтімнің жамандығынан тырапай асады. Өкініш емес пе?» — деп азғырып та көрді. Бұл сөз Дәулеттің құлағына кіріп те шықпады. Мұртынан күледі. Әдеттегі самарқау қимыл, байыптылық қалпы, қутың-қутың етеді. Қой терісін лезде сыдырып жіберіп, қоңынан бір кесек кесіп ап далақтап, бала бүркіттің алдына алып барды. Балапан ысылдап, сескеніп, маңына жуытпады.

«Көрдің бе, таң атқалы аш, сөйтсе де қолдан жем жегісі келмейді. Паң!..»

Дәулет етті тұяғының арасына қыстырды да, өзі үйден шығып кетіп, жақтаудан сығалап бақылады да тұрды. Балапан біресе жемге, біресе жан-жағына қарап елегізіп, біраз копақтады да, аздан соң бір шоқып, бір қойып, сенбей отырып, дәмін татқан соң құныға жеді...

Түнде бағлан қозының жас етін жей отырып, Дәулет Асанға жүректе құса боп қатқан бір шерін тарқатты.

Жас күнінде Баянаулының маңындағы қыруар елдің әйгілі сал жігіттері: Қаржастан шыққан Шорманның Садуақасы, Айдаболдан шыққан Серкебайдың Әбіші, Қозғаннан шыққан Жақыпбайдың Бозтайы, Күліктен шыққан Баспақтың Шайманы немесе, қазақ даласына аты жайылған Жалайырдың Шорасы, Арғынның Жалбысы мен Жаяу Мұсасы сияқты құсбегілерді естігені бар-ды. Соларға еліктеп әр ауылдың өз салдары ит жүгіртіп, құс салуды мақтан көріп, Дәулеттің көзін қызықтыратын. Шіркін, мен де осылардай құсбегі болсам деп, арман етуші еді. Кешке жақын қотан күзетіп отырып, аңыз қып айтқан құсбегілдердің ерлігін жадына тоқып, бар ынта-ықласпен аузының суы құри тыңдайтын.

... Кекіліне үкі таққан, үстіне күмістеген ер салған қаз мойынды, тоқпақ жалды арғымақ мініп, ердің оң жақ

қасына байланған балдаққа бүркіт қондырған қолын тіреп, қиқу салып, ағызып ала жөнелетін. Соңынан шапқан ұзын тұмсық жатаған тазылар алдын орап, шу кара құйрық ол кететін. Үй жанында қызыға қараған кара баланың арман-қиялы солардың соңынан бірге кетіп, өкпесі өшіп, қасына қайта оралып мұңайып, көзіне жас алатын. Өттең шіркін, аяққа тұсау кедейлік-ай...

Содан бері бір күн болса да, құс салу Дәулеттің қол жетпес арманы еді.

— Түсіндің бе енді, Асан? — деп, Дәулет күлімсіреп сөзін түйді. — Қартайғанда сол арманым орындалды ма деп білем.

...Балапан тез өсті. Бала бүркіт есейді. Көкшілдеу имек тұмсық, қызыл көз, жарқабақ, үлкендігі он екі тұтам, нағыз шөгелдің өзі боп өсті. Жылтыр да қоңыр қанатының түбі ағарып, күннен-күнге түлей берді. Бүркіт тұяғы қатайып, үш жағы көгілдірленіп, түп жағы ақшыл тартқандықтан, Дәулет «Ақтұяқ» деп ат қойды.

Ең қиыны, осы Ақтұяқты баулу Дәулетке күшке түсті. Баяғы құсбегі досының сөзін, Жаяу Мұсаның әңгімесін есіне түсіріп, ұмытқан жерін өзінше өзгертіп, үйрете ба-стады. Ақтұяқ тез үйренді.

Қосаяқ, суырға қақпан құрып ұстап ап киіз үйдің ішіне әкеп, бүркіттің алдына қоя беріп қызықтырып көрді. Тұғырда отырған бүркіт сусылдаған ұзын қанатымен жер сабалап, керегеге соқтығып, тұра ұмтылып бас салды...

Дәулет бұған қуанып, қолына қызыл жемді ұстап, алыстан:

— Па! Па! — деп шақырып еді, керенаулап, құштар бола қоймады. Дәулет ойлап-ойлап басқа бір әдіс тапты. Жеміне қант қосып бір-екі рет таттырып еді, Дәулет шақырғанда қолына асыға қонатын болды.

— Бүкіл Баян думанына атағы жайылған Жаяу Мұсаның әйгілі «Көкмойнынан», Шайманның

«Саршолағынан» кем болмайсын. Сенің даңқың аз күнде бүкіл облыс көлеміне жайылады, достым!.. Шыда!» — деп талпынған бүркітке ақыл айтып, тоқтам салса да, алдағы күнге қам жасады.

Қойдың тамақ безін колхоздан әкелген бір торсық қымызға сап, бір жұмадай ашытып, барбитып, ісіндіріп ап бүркітке жегізді.

Бүркіттің ескі ұяң жүні түсіп, көктемдегі жерге шыққан өртендей көгеріп, жүні жылт-жылт етіп өзгеріп шыға келді. Бұрынғы сылбырлық, үркектік сияқты жат мінезі жоғалып, таң атса қанатын қомдап, саңқылдап майдан іздеді.

Бөтен адам үйге кірсе тап беріп, Дәулетті көрсе қуанып, шаңқылдап, қарсы алатынды шығарды.

Бір күні Дәулет бүркіт аяғына шолақ балақбау тағып, үй үстіне қондырды да атына мініп, жемге шақырды.

Ақтұяқ жем орнынан аспанға бір-ақ шырқады, қанатын құлаштай сермеп, көтеріліп барып-барып төмен құлдилап, қотан шетінде жайылып жүрген Асанның ақсақ лағына жармаса түсті де, тұяғына іліп алып, биікке қайта шалықтады.

Дәулет аузын ашып, таңдана тамашалап, көзін алмай қадалды да қалды. Не десін тентекке?

Күйіп-пісіп тарылып қалған Асан, тыныштықты бұзып, бақ етті:

— Құртты-ау, мынау бұзық!.. Шақыр, ойбай, лағымды тастасын!

— Па! Па! — деп, Дәулет бар даусымен қолын қалқалап айғай салды.

Ақтұяқ иесінің даусын естіген сықылды. Ауылдың үстін бір айналып, төмендей барып, лақты тастап кете барды, Асанның әйелі сасқаннан алақанымен бетін басты. Лақ екі-үш домалап, сілкініп түрегелді. Қандай мықты.

Шал қуана күлімдеп, баяу салмақты дауыспен тағы шақырды. Бүркіт бұл жолы өзінің тентек қылығына

ұялды ма, қанатты биікке сермей берді, шарықтай берді жоғары. Көкшіл аспанда емін-еркін ойнақ салып, армансыз мауқын басты.

Дәулеттің жастық шағы қайта айналғандай, ерекше жігер-қуат бітіп, бойы сергіп, ұзақ жылдар жоғалып кеткен шаттық-қуанышқа бүгін тағы ие болды. Жоқ, Дәулет кәрілікке енді мойын сұнбайды. Дәулет жас!..

Ақтұяқ киіз үйдің төбесіне қонды. Дәулет жас адамдай жүгіре басып, шұғыл қимылдап бүркіттің қасына барды. Қолына алып, бала құсатып, басынан сипап, бұрын аузына түспейтін сөздер тіліне оралып, күбірлеп айта берді. Бүркіт те иесінің сөзіне ризалық білдіргендей, біресе Дәулеттің жымырайған ақ қалпағына, біресе киіз үйге, біресе аспанға мақтана қарап: «Биікте қандай тамаша, білесің бе, шалым!» дегендей.

Осы бір күннен бастап Ақтұяқ екеуінің достығы мейлінше күшейе бастады. Күніне бір рет кешкі салқын түсе бүркітті қоя беріп, аспанға саяхат шектіріп тұратын болды. Асанның: «Айырылып қалмайсыз ба?» деген күдігіне:

— Қанатын жазсын, қайда кетер дейсің, — дейді бүркітіне сенімін білдіріп.

Жаз ортасы ауа қотан басында үлкен бір уақиға болды. Қарақасқа бір-ақ түнде зым-зия жоғалып кетті. «Жақсы ит қой, өлімін көрсетпеген шығар!» — деп, Асан жайып- шуып маңыз бермей тырысса да, байқаусызда әйелі күйеуінің сырын ашып қойды. Сол түні ит қатты үрген соң Асанның әйелі оянып тысқа шықса, айдалаға қарай жүгіріп бара жатқан бір топ қасқырды көзі шалған. Сол күні Қарақасқа жоғалып шықты.

Шал енді түсінді: қойға шапқан үйірлі қасқыр Қарақасқаны жетектеп алып кеткен де талап өлтірген. Жекпе-жек бір қасқырға әлі жететін төбет, үйірлі қасқырға шамасы келмеген.

Дәулет Асанға қатты ренжіді. Күзетте тұрып ұйқтап қалған. Дені сау, тепсе темір үзетін қарулы жігітті құдай жалқау қып жаратқан соң амалың нешік. Дәулет осы ойын оның бетіне басып, тілдегісі кеп тұрды да шыдады. Іштен тынып кете барды. Бар айтқаны:

— Енді қасқыр шыдатпайды! — деді.

Дәулеттің сөзі расқа шықты. Ертеңінде үйірлі қасқыр қойға тағы шапты. Қойшының көзінше бір марқаны арқасына лақтыра сап, зыта жөнелді, Дәулет мылтық атып, Асан айтақтап жүгірсе де елең қылған жоқ, енді не істерін білмей ашу кернеген шал, жүгіріп үйіне барып, бүркітті алып шыққанынша қасқыр қыр асып кетті.

Сол күннен бастап Дәулет Ақтұяқты қолына қондырып, өзімен бірге қойға алып жүрді. Дәулеттің сергек те сақ екенін сезгендей бірнеше күн білінбей, жоғалып кетті қасқыр.

Бұ да қасқырдың айла-тәсілі сияқты — ұмыттырып барып, кенеттен тап бермек екен. Дәулет атын оттатып, жантайып жатқан, қасындағы Ақтұяқ ердің үстінде айналасына елегізе, қарап отырған-ды. Бір кезде Ақтұяқ саңқылдап, қанатымен астындағы ерді соғып, көтеріліп барып қонды.

Дәулет ұшып тұрып, жан-жағын сүзе қараса, төбенің ық жағында, қалың шалғын арасымен жер бауырлай жорғалап бара жатқан қасқырдың арқасы жылтырайды. «Қоймысың!» деген осы-ау, ештеңеден хабары жоқ, әр шөптің басын шалып күрт-күрт шайнап, жайылып қойлар жүр.

Бүркітті қолына ұстай-мұстай Дәулет атына ұмтылды да, қарғып мініп қасқырға қарай жайдақ тұра шапты. О да аттыны көріп қап бұрылып ап, төбені айнала қаша жөнелді.

— Па! Па! — деп, көтеріңкі де сүйсінген үнмен Дәулет қыранын ұрысқа жекпе-жек майданға шақырып алға итермелеп, лықытып тастап жіберді. Бүркіт атылған оқтай жарқ етіп қасқырдың үстіне түсіп, жаншылап езіп, арқасы бүлк-бүлк етіп айқасты да қалды.

... Құлағын қайшылап, осқыра адырандаған торы атын әрең тоқтатып, секіріп түсті Дәулет. Белдемесі үзіліп кеткен қасқыр тырайып жатыр. Бүркіттің алдыңғы тұяғы бөрінің көзін ағызып жіберген де, артқы тіреу тұяғы шықшыттан қапсыра ұстап бас терісін жиырып, ырситып тастаған.

— Күшіңнен садаға кетейін! — деді Дәулет дауыстап қуанғаннан. Құсбегілдердің тәсілін қолданып аяғының білезігінен қысып қап еді, бүркіт тұяғын жазып, босатып жіберді. Қой сойып үйренген қасапшы Дәулет жалмажан қойнынан пышағын суырып ап, қасқырдың бас терісін тіліп жіберіп, тізеге сап бір-ақ сыдырды. Сүйек жігінің ізімен пышағын жүргізіп отырып, басты қақ айырып, буы шығып тұрған миды алып Ақтұяққа жегізді.

Баяғыда Жаяу Мұсаның айтқаны бар: «Қасқыр миын жеген бүркіттің аузынан дәмі кетпейді, татса жетті — қасқыр қыратын қыранның өзі болады» деп... Айтқандай осыдан кейін бүркіт бір айдың ішінде тағы төрт қасқыр алды. Қарақасқаны жыртқан бөріден кегін әперді.

Құлазыған жалғыздығын ұмытып, өзіне дос тапқан Дәулет жасарып, бозбала күніндегі күш-қуаты қайта оралғандай. Бүркіт емес басына бақыт құсы кеп қонған сықылды. Бірақ, бұл бақыт ұзаққа созылмады, әдемі түстей қысқа болды. Дәулеттің ерлігін де, күшін де сыннайтын күн туды.

Қоңыр күз басталды.

Дәулет қолында қыраны, ат үстінен таңғажайып айналаға көз жіберіп қыр басында тұрды бір күні.

Ақбет таудың басына жиналған кара бұлттың етегі дастарқан шашағындай тарам-тарам боп тармақтана салбырағанына қарағанда жауын жауып жатқан сияқты. Асқар шыңның басына арта салған көпірдей, кемпірқосақ нелер ғажап түске боялып, алыстан көз тартады. Күзгі қайтқан күннің көзі бірде бұлт астына түсіп жасырынып, бірде шадырая үңіліп, құбыла берді.

Жел басылып, мұнар тартқан жазық далада шашырай жайылып, өрістеп бара жатқан қойға сүйсіне қарайды Дәулет.

— Ақтұяқ тұрғанда қасқыр да жолай алмас, жүрегінің түгі бар көкжалы болмаса! — дейді қойшы тыныш, бейбіт өміріне көңілі толып.

Дәулет ертерек мақтанған сияқты, ойын аяқтап үлгермеді, қойдың бір шеті дүркірей үркіп, ортаға қарай иіріле берді. Ақтұяқ та елегізіп, мойнын созып, талпына бастады.

Екі қасқыр сек қойдың бірін алқымынан алып, енді бірін құйрығынан тартып қатарласа ала қашты. Дәулеттің қырағы көзі тіс қаққан әккі емес, балаң қасқыр екенін анадайдан болжады. Көкжалы болса, арқасына лақтырып жіберіп зытар еді. Қолда әрең дегенде тұрған Ақтұяқ оқтай атылып, ұзаққа жібермеді, дөңнен аса бергенде жарқ етіп, екеуіне бірдей түсті.

— Құдай ұрды-ау!

Дәулет тор атын тепкілеп шаба жөнелді, ердің қасына ентелеп жатып алған «а, құдайлап!» жеткенше асығады.

Екеуіне бірдей әлі жетпей, зақым болмаса жарар еді...

Жасаураған көзін жеңімен сүртіп жіті қараса да, анықтай алмады — қарайған бірдеме домаланып, жеткізбей ұзай берді, ұзай берді.

Дәулет торы атты тепкілеп: «айт-шу!» деп, бір жағы атына, бір жағы Ақтұяққа ие бола ма дегендей айқайлап қояды. Қолына ең болмаса қамшы да ұстамаған. Қалай ұстасын, оң қолында аттың шылбыры да, сол қолында — бүркіт. Дәулет іштен колхоз председателін тілдеп ұрсып келеді: «Қасқа бас, сараң, оңбайды ол. Таңдап берген атының түрін, бөксесін көтере алмайтын мәстек!» дейді аузы жыбырлап. Өмірде біреу жайында айтқан ғайбат сөзі осы болар Дәулетекеннің.

Төрт аяғы төрт жаққа кетіп, тыртандай шапса да торы ат дөңнен аса бере жетті. Бүркіт екі қасқырды бірдей тырайтып

сап, Дәулетті тосып отыр екен, бірақ қыранға көзі түсісімен-ақ ұтылғанын сезді. Ақтұяқ әдеттегідей мойнын созып «Мен жемдім!» дегендей жан-жағына асқақтай қарамайды, мойнын ішіне ап бүрісіп қапты, жанары сөнген, көзінде мөлт-мөлт еткен жас, бір аяғымен қырылдап өлейін деп жатқан қасқырдың тамағын қысып жібермей тұр да, енді бір аяғы екінші қасқырдың көзіне кіріп кеткен, сілейіп ол жатыр. Бүркіт аяғының талтайып кеткеніне қарағанда, бұтын айырып жіберген, тек соғыскер батыл рухы, тұяғының ғаламат күші ғана тірі сақтап, иесінің келуін күтіп отырғандай.

Дәулет аттан секіріп түсіп, Ақтұяқты бассалды. Аяғының білезігінен қысып, бір аяғын босатып ап, екінші аяғына жармаса бергенде, қасқыр ұшып тұрып, Дәулеттің өзіне тап беріп, бір жақ иығын киімімен ойсыратып алып түсті. Екінші рет тура Дәулеттің бетін шапты. Құр қол қойшы арандай ашылған қасқырдың аузына қолын тығып жіберді. Оның тісі кірш-кірш кіріп, біреу білегіне ыстық темір басқандай күйдіріп шыдатпай барады. Сүйегін сындырып жібергеннің қай жағы, қасқыр тісін басқан сайын, сытыр-сытыр етеді. Дәулет бар күш-қуатын жинап, бір қолымен қасқырдың тамағын қысты. Қыса берді. Дәулет қысқан сайын қасқырдың тісі қолына бата берді. Шалдың түсі өзгеріп, қап-қара боп түтігіп кетті.

— Жок, даланың пасық ұрысы, сен мені жеңе алмайсың! Саған қолымды беріп, мүгедек боп тағы жүре алман. Сенің жаныңды көзіңе көрсетпесем, Дәулет атым құрысын! — деп, шал ызаланып қасқырдың тұмсығына, көзіне қайта-қайта түкіреді. Тынысы тарылып, ырс-ырс етіп демін қаттырақ алады. Кек-ыза ұйыған саусақтарына әл беріп, жігер қосқандай.

Қасқыр қырылдап тұншыққан сайын, шал да әлсірей берді. Оң жақ иығын қан жауып кетті. Дәулеттің айнала дүниеден көретіні қасқырдың қанды сілекей аққан аузы, шарасынан шығып үрейге толған көзі. Дәулет қасқырға

жиіркене, ызбарлана қарайды, бірде кіжіне көз тастаса, енді бірде Дәулетке жалынып, рақым сұраған тәрізді.

— Саған осы керек, онбаған пасық. Бұдан былай қойға шаппайтын боласың, — деп, Дәулет тістене зекіп, күре тамырын езе берді. — Аямаймын. Менен аяушылық күтпе!

Шалым күшінді сынайтын кезең осы. Жекпе-жек күреске түстің ежелгі ата жауыңмен. Енді берілме, мықты бол. Қалайда сенің жеңуің керек!

— Мә саған! Мә саған! Бүркіт үшін. Әлгідегі жеген саулық үшін! — деп, шал салмағын сап қыса түседі. Қасқыр да берілмей Дәулетті сүйрелеп, төрт табандап кейін қарай шегінеді. Қозғалған сайын қолы сырқырап ауырып, жанын көзіне көрсетеді.

Бір кезде шал қасқырмен бірге жерге құлап түсті.

Тырысып бақ, енді бір қимылдасаң жендің, шалым! Дәулет қасқыр мойнын тізесімен езілеп, қолын босатып алғысы келді. Бірақ қарысып қалған саусақтары оңай жазыла ма! Сол жақ қолын қасқырдың аузынан суырып алам деп тартқылап көріп еді, ауырғаны сонша, миына дейін сырқырап, басы айналып, көзі қарауытып, есінен танып кетті. «Дәулет, сен адам емессің бе! Хайуанмен қалай қатар жатып өлмексің? Жина есінді, мықты емес пе едің...» Ақыры қасқыр тұяқ серіппестен жан тәсілім берді. Дәулет саусақтарын жазып, қолын босатып алды да орнынан тұрып бүркітке қарай жүрді.

Арқаның самал желі жайылып жатқан көш құлаш әдемі бүркіт қанатының мамық жүнін желпіп, аймалап аяныш білдіргендей. Дәулеттен басқа жанға иілмей кеткен Ақтұяқтың тақаппар да сүйкімді кішкене басы былқылдап бос қалыпты. Қарулы да өткір тұяғы өлсе де жыртқыштың алқымынан қысып жібермей жатыр. Дәулет ардағын жерден көтеріп ап, баурына қысып, еңіреп қоя берді. Ол өзінің жаралы екенін, өзінің әлсіреп бара жатқанында ойы жоқ, батыл досының мезгілсіз құрбан болғанына күйінеді.

Торы аты қайда жүр екен. Иесін тастап опасыздың кетіп қалуын қарашы!

Дәулет айналасына көз салды. Торы ат алысқа ұзап кетпепті, анадай жерде құйрығымен, шыбын қағып, пысқырып, өз бетімен жайылып жүр. Ақтұяқ екеуі қан жосын боп жатса, болысудың орнына өз құлқынын ойлаған. Қазақтар: астыңдағы атыңа сенбе! деп, тегін айтпаған-ау.

Қапаланған Дәулет бір-екі қадам ілгері басты да, етпеттей құлады, әлі құрып, талықсып кетті. Қанша жатқаны белгісіз, есі кіргенде, ойына алғаны: тезірек қосқа жетіп, емделу болды. Әйтпеген күнде қансырап қалуы да ықтимал... Екі қолымен жер тіреп, зорға көтерілді де, бір-екі қадам алға басты. Тізесі діріл қағып, аяғы тәлтіріктей берді. Отырып атын шақырды.

— Құрау! Құрау!

Айғай салса да, өз даусын өзі ести алмайды. Енді қайтті? Торы атқа қалай жетеді, атқа кім мінгізеді? Қосқа жетіп Ақтұяқты жерлемей ме!? Қойды да қотанға айдап бару керек, бұрынғыдай сенетін Қарақасқа жоқ. Тірі жүрген соң қам жемей, тіршілік құрмай тағы болмайды!..

Шал енді шынтағына сүйеніп, қараған, жусан, қурай-қурайдың арасымен еңбектей жылжиды. Қураған шөп тікенектей қадалып, денесін тырнап, киімін жыртып жүргізбейді. Шалдың тынысы тарылып, судан шыққан балықтай аузын ашып, пысылдап, жылжи алмаса да, әлектеніп алға қарай қонақтап ұмтылып бағады. Көзі жасаурап, торы атты анық көре алмай да қалады. Әлі де торы аттан үміт күтеді. Бар болғыр бір қарамайды Дәулет жаққа, не деген ашқарақ десеңші.

Күн сәске түс болды. Жел бұлтты қуып, тарқатып жіберді. Жарқырай шыққан күннің көзі көк жиекті сағымға бөлеп, айналаны мұнар басты.

Торы аты жақын, жанына келген тәрізді, қолын созса тізгініне қолы жеткендей. Дәулет енді қолын соза бер-

генде сол жағынан бір қала пайда бола кетті. Аспанмен тілдескен аппақ мұнарлары, дөңгелек көк күмбезі бар, кең де оқтай түзу көшелері толған ақ қайыңды, жасыл қарағайлы, биік теректі қалыпты, көрікті қала.

Қала шеті толған жылқы, бір үйір жылқы. Ақ, торы, шұбар аттар құйрығын сипандатып Дәулеттің алдынан кесе-көлденең өтіп жатыр, өтіп жатыр.

Бұл не, ойбай-ау, сағым ба? Ғасыр бойы дала халқының өзін алдап, тілегін қолдап, үмітін қошеметтеп келген сағымның өзі ме? Жоқ әлде ата-бабасы арман етіп, қой үстіне боз торғай жұмыртқалаған Жерұйықтың өзі ме?

Кім орнатты екен бұл қаланы? — Әлде біздің ауылдан аспанға ұшып, жұлдызға жетіп жүрген ұшқыш ерлердің салған қаласы ма екен?

Берік бол, шал! Қазір саған машина келіп, колхозға алып барады.

Күн шыжып қыза берді.

Дәулет Жерұйық қаланың үлкен қақпасынан кіріп, қойшыларға салған алтын сарайды іздеді.

Өткен жылы облыстық мәжілісте бір сыйлы бастық айтқаны қайда: «Ұзақ жылғы жемісті еңбегі үшін қойшыларға киіз үй түгіл алтыннан сарай салдырып беру керек!» деп... Сонда қой қотанда тұрып, жемді оған машинамен тасымақ па? Машина деген, әрине, жақсы ғой. Бірақ қойға даланың жазығы, көкорай шалғыны, тоғытатын суы болмаса жүдеп кетпей ме!.. Шіркін, Ақтұяқ! Сол сарайдың төрінен орын алатынның бірі сен едің ғой. Жоқ, сенің басыңа Дәулет әкесінің басына орнатқандай, бейіт соғады да ақ мәрмәр тасқа: «Екі қасқырды бірдей жеңген атақты Ақтұяқ бүркіт!» — деп жазыдырып ескерткіш қояды.

Кешке жақын қотанды машинамен аралап жүріп, колхоз председателі Дәулетті тауып алды. Шал Ақтұяғын кеудесіне қысып, құшақтап жатып өліп қалған.

ЗЕИН ШАШКИН

БЕЛЫЙ КОГОТЬ

Рассказ

Старик Даулет пригонял ранним летом свою отару в урочище озера Торайгер, к подножию Баян-Аульских гор. Там он жил до глубокой осени.

Чистое голубоватое озеро покоилось в оправе гор, как в круглой чаше. С одной стороны отвесного берега над водой торчала козырьком крутая скала, с другой — узкий коридор сквозь горы открывал выход в степь. Этой дорогой Даулет и водил своих овец на водопой.

Чабанов было трое — сам старик и его помощник, сильный моложавый Асан, с женой. Обедали вместе, но ночевали порознь. Даулет никак не мог расстаться со своей старой, дырявой юртой. Давным-давно эту выдавшую виды юрту родители жены подарили им

в день свадьбы, с той поры он и привык к ее теплomu грубому войлоку. Чуть ли не вся его жизнь прошла здесь. Вместе с женой. Когда жена умерла, Даулет долго не мог примириться с этим, и потом он стал жить с мыслью, что жена по-прежнему в старой юрте.

В прошлом году в урочище приезжал журналист — этакий нескладный паренек в очках. Он и вопросы-то задавал неловкие:

— Ну как, аксакал, довольны ли вы своим бытом?

Что оставалось ответить Даулету:

— Доволен!

Журналист рассмеялся. Рассмеялись и Асан с женой.

— Так у вас же юрта дырявая.

— Протекает, — вяло согласился Даулет.

— Значит, вы и этим довольны?

— А если буду недоволен, что ж, юрта перестанет протекать?

Даулет отвечал добродушно, с мягкой улыбкой, но журналист густо покраснел: ему почудилось — чабан подсмеивается над ним.

Асан попытался объяснить журналисту, что Даулет-ага никогда никого не обидит и ничего не требует для себя. Это кто-нибудь другой, а не он добивался бы новой юрты. И еще что-то говорил Асан, но старику не понравились слова помощника, он решительно поднялся и побрел к озеру, где отдыхала отара.

Жизнь всегда была сурова к Даулету. Он уже привык к неожиданным ударам и переносил их с молчаливым мужеством. Он презирал жалобы и порою легче чувствовал себя в одиночестве. С отарой в степи забывались горести и печали. Сколько лет он пасет овец? Должно быть, тридцать пять и столько же зим. В степи с утра до вечера. В степи под дырявым войлоком ночью. Он слился со степью, стал понимать язык ее ветров, тишину, знал на вкус и заячью траву

кояншоп, и горный клевер, и остроусый типчак. Он особенно любил ягнят. Ему доставляло удовольствие купать их в озере, вытаскивать клещей, впивавшихся в горячее трепетное тельце, разнимать драчунов. Что ж, приходилось иногда непослушных и огревать сучковатой палкой.

Кошкары — вожаки баранов — радовали старика. Уж они-то понимали любое его движение, любой приказ.

В полдень, когда он гнал отару на водопой, они благодарно тыкались мордами в его колени. Достигнув озера, кошкары ложились на берегу, они ложились с легким стоном удовольствия: желудки переполнены и дальше идти никуда не надо.

После полудня, после краткого отдыха, бараны паслись на горном склоне. Им не приходилось выискивать корм. Они ощипывали на кустах гроздя кисло-сладких ягод. Может ли быть что-нибудь вкуснее? А Даулет в эти часы вслушивался в пение птиц. Он хорошо различал их голоса. Отдыхая в тени дерева, он наблюдал и за овцами и за беспокойным птичьим аулом. Он даже мог угадать, куда полетит сейчас эта пестрая пичужка. И вслед за ней неслись его думы...

Шли дни, шли месяцы, шли годы. И степь, и взгорья, и озеро оставались прежними, а в семье старика прочно поселилось горе. Не вернулись с войны два его сына, жена старшего вышла замуж, переехала в соседний колхоз и взяла с собой сына. Сохла, сохла старушка в разлуке с любимым внуком и умерла, оставив старика одиноким. Сам он сгорбился, поседел, морщины врезались в худощавое смуглое лицо. Запали и посветлели глаза. Но, сдав телом, он не сдался духом. Неразговорчивый, замкнутый, он охотно помогал всем, чем мог, избегал споров и ссор. В его колхозной отаре паслись и овцы таких же, как он, стариков. Он ухаживал за этими овцами, лечил их и никогда не брал никакого вознаграждения.

Даулета издали узнавали по выцветшей фетровой шляпе. Его любили в ауле. Да и кто мог обмолвиться о нем плохим словом?

Он был по-своему горд, ни у кого не просил помощи. Даже у председателя колхоза. Все пережитое он хранил в глубине души и никому не навязывал своих стариковских горестей.

Немногие радости были ему доступны. Он часами сидел на берегу озера и находил успокоение в тишине. Отара разбрелась по склону горы. Зорко следил за овцами его верный помощник — лохматый вислоухий Каракаска с пятном на лбу. Давно они неразлучны. Вот и пес постарел. Как бы он не исчез однажды. Хорошие собаки, чуя приближение смерти, уходят от хозяина и околевают вдаль, в одиночестве. Разве найдешь тебе замену, Каракаска?

Неожиданно на вершине скалы, возвышающейся над озером, Даулет заметил гнездо орла. Быть того не может! Он сузил лаза и напряг зрение. Сомнений нет. Измазанное белым пометом гнездо напоминало дупло на дереве. Почему он раньше не замечал гнезда?

— Старик, старик! — шутил он над собой. — Ты чаще смотришь под ноги, а надо посматривать и на небо.

Даулет вспомнил своего друга. Он был кусбеги — дрессировщиком беркутов, знатоком ловчих птиц. Друг тоже умер с год назад. Он рассказывал, что орлица сносит одно яйцо, высиживает орленка, а когда у птенца начинают отрастать крылья, учит его летать. Взлетел орленок — и родительская забота прекращается...

С той поры Даулет ежедневно наблюдал за гнездом. Ранним утром удалось ему видеть орлицу. С каким-то зверенышем, зажатым в когтях, она сделала круг над скалой, заклекотала и опустилась на скалу у самого края гнезда. Даулет видел, как она потрошила добычу и совала орленку кусочки мяса. Сам-то орленок скрывался где-то в глубине

гнезда, но по беспокойству орлицы Даулет решил, что птенец еще совсем мал, голенький — ни пуха, ни перьев.

Значит, время поймать птенца и приручить. Через месяц будет уже поздно. Окрыленный орленок не потерпит неволи.

Даулет почувствовал, как у него застучало сердце и ладони стали горячими. Кровь прихлынула к коже — кровь наездника и охотника. Ничего нет на свете лучше легконового коня, быстрой гончей, прирученного орла. Если у тебя не было ни скакуна, ни борзой, ни беркута, ты не мог считаться сал-джигитом, удалым степняком...

Всю ночь Даулет думал об орленке. Как ему хотелось его поймать! Трезвая тихая старость подсказывала: да зачем тебе он? Другу ты его не подаришь — друга нет. А хватит ли у тебя сил ухаживать за ним? Но любопытство охотника, а может быть, последний зов бывалого удальства победили. Даулет решился на то, что не удавалось ему в юности.

Утром он оделся поудобнее, взял с собой плотные рукавицы, чтобы орленок когтями не поцарапал ему руки, взял палку, защищаться от орлицы, и мешок — спрятать свою добычу.

Пушистые облака затянули небо. В серенький пасмурный день охотиться лучше всего. Не сиделось и орлице в своем гнезде. Даулет приметил, что птица улетела за добычей. Тогда он зашел к скале с пологой стороны и начал на нее взбираться. Подъем был не так труден. Только очутившись у вершины, Даулет почувствовал — теперь ему придется нелегко. Он скользил по голым, отполированным ветром и солнцем камням. Не за что было цепляться — ни кустов, ни выступов. Охотник лег на живот и осторожно пополз к гнезду. Одно неловкое движение, и он может сорваться в озеро. Добро бы, он умел плавать. А то ведь камнем пойдет на дно. Выжил ты из ума,

старикашка. Рвешься навстречу смерти, старик. И зачем только тебе понадобился этот орленок? Старик, старик! Ты так привык таиться от других, что даже Асану ничего не сказал о вздорной своей затее. Ишь ты, на старости лет и впрямь стал сал-джигитом!..

Так он ругал себя, смеялся над собой, но продолжал ползти. Отступать было поздно. Еще несколько рывков — и вот оно, гнездо. Пот выступил на лбу, потными стали ладони, колени охватила противная дрожь. Голова кружилась, он стремился глядеть только вперед, не озираясь по сторонам. Как тянулось время! Порою ему казалось, что он на одном месте перебирает руками. Когда наконец он поравнялся с вершиной, то закрыл глаза. Долго ли ему пришлось пролежать, он не знал. Солнце стало припекать спину. Он пришел в себя и осмотрелся. Облака разошлись, внизу синело и сверкало солнечными бликами озеро. Шлепнется он, и сразу погрузится в мягкие прохладные волны, и коснется острых камней дна.

«Что за глупые мысли лезут тебе в голову, старик! Вот если орлица застанет тебя врасплох, тогда уж конец.»

Даулет поспешно натянул рукавицы и сунул руки в гнездо. Он не видел орленка, он только слышал его испуганное злое шипение и чувствовал, как сопротивляется сильный птенец, когтями вонзаясь в рукавицы. Должно быть, на руке уже выступила кровь.

Изловчившись, Даулет выхватил орленка из гнезда и спрятал его в мешок. Теперь он начал отползать. Двигаться вниз по крутой, гладкой у вершины скале, да с таким мешком в руке, было еще труднее. Не успел он отползти и двадцати шагов, как вернулась орлица с зайчонком в когтях. У Даулета защемило сердце, уже в следующий миг он понял, что должен защищаться.

Орлица издали почуяла что-то недоброе. А завидев человека — люди всегда приносили ей горе, — пришла

в ярость. Она выпустила из когтей зайчонка и, рассекая крыльями воздух, понеслась на Даулета. Старик вовремя успел замахнуться палкой, и орлица пролетела мимо. Теперь она делала уже второй круг. Даулет перевернулся на спину и взял палку наизготовку. Орлица летела прямо на него. Старик видел глаза хищной птицы, ему почудились в них злость и обида. Нет, старый дурак, у орлицы не попросишь пощады. Защищайся!

Секунда — и орлица бы настигла его. Но Даулет собрал все силы и крепко вытянул хищницу палкой. Она взмыла вверх и уже в вышине стала делать круги над Даулетом.

А Даулет торопился сползти со скалы. Беда, кажется, миновала. На душе было радостно и горько. Он все-таки добился своего. Но горевал за орлицу.

У подножия скалы он был уже вне опасности. Старик сел на коня и галопом помчался в юрту. Ему не терпелось открыть мешок. Орленок чуть не задохнулся. Голенький, страшноватый, он пугался и злился. Шипел, норовил ударить когтями обидчика...

— Ты, наверное, ненавидишь меня? Ты считаешь, что я недобрый человек? Нет, ты еще убедишься, что старый Даулет не сделает тебе зла...

Старик прежде всего принялся сооружать птенцу помост. Царь-птица, орленок должен сидеть, как ему и полагает, на троне. Помост получился устойчивый, на четырех прочных колонках. И особенно позаботился Даулет о сиденье: округлил палку так, чтобы орленку удобно было охватывать ее когтями. А вечером оторвал кусок от своей рубахи и прикрыл им птенца: в степи, вблизи гор, ночи холодные, а он привык в своем гнезде к теплу.

Теперь орленка надо было кормить. Ведь, кроме мяса, хищники ничего не едят... Лохматый Каракаска уже пригнал на ночлег овец. Даулет зашел в отару и наметанным

взглядом отыскал своего ягненка из раннего приплода. Он легко его поймал, перебросил за плечи и пошел к юрте.

Здесь ему повстречался ночной чабан Асан. Он взглянул на ягненка:

— Что, заболел?

Асан недавно стал колхозником. Он только в прошлом году приехал в Казахстан из Синьцзяна. Старшего его сына устроили в ремесленное училище, младший, семилетний, жил и учился в колхозном интернате. За год Асан вполне освоился с новыми для него порядками. Он стал понимать старика, который заботился о колхозе, как о себе. Поэтому он даже оторопел, когда Даулет бросил на ходу:

— Совсем здоровый ягненок, зарезать хочу. Помогите мне, Асан.

— Зарезать? — удивился Асан. — Ягненок-то чей?

— Ты уже думал — колхозный...

Асан молча пошел за стариком.

В юрте он удивился орленку и понял, зачем старику потребовалось свежее мясо.

Выдумка Даулета не понравилась ленивому и практичному Асану. Он даже пытался его отговорить. Дескать, какой из вас кусбеги, аксакал? И хватит ли у вас сил вырастить и выучить орла? Нелегко выдрессировать ловчую птицу. Если не обучить орленка по всем правилам, он и охотника может убить. Или, чего доброго, сам сдохнет.

Даулет и не думал сдаваться. Он только посмеивался в усы. Обычной его сдержанности и неторопливости как не бывало. Он улыбался, суетился вокруг орленка, совал ему куски свежего мяса. Но птенец не брал еды и зло косил глаза на Даулета.

— Ты же голоден, с утра ничего не ел. Ах ты, бедняга.

Даулет положил вишневым с белыми прожилками кусок баранины между лапами птицы и вышел из юрты.

Орленок недоверчиво осмотрелся, убедился, что вокруг никого нет, и стал клевать мясо. Сначала осторожно, а потом с жадностью.

Ночью Даулет пригласил Асана на свежую баранину. И за едой рассказал ему, почему он решил поймать орленка.

С молодых лет он запомнил, как гарцевали байские сыны-джигиты по дорогам Баян-Аула. У них были скакуны-аргамаки, ловчие птицы и длинномордые гончие псы. Как он завидовал тогда сал-джигитам, хвастающим друг перед другом и богатством, и ловкостью, и охотничьим снаряжением. Завидовал и тайком учился искусству дрессировать ловчих птиц у Жаяу-Мусы, прославленного акына и музыканта, влюбленного в свой край, в горы Баян-Аула, в простор Сары-Арки. Поэт находил отдых в милых степных забавах и прослыл опытным кусбеги. Внимательный и добрый Жаяу-Муса часто рассказывал бедняку Даулету об охоте с беркутами и показывал приемы кусбеги. Но тому так и не пришлось в юности завести своего орленка.

— Понимаешь теперь, Асан, — медленно проговорил Даулет, — почему я радуюсь? Хоть в старости, да сбылась моя мечта.

Сытый, сонный Асан слушал его равнодушно и чуть недоуменно.

...Орленок рос. Не только бараниной кормил его Даулет. Он доставал ему мясо, что называется, из-под земли. То капканом подстерегал бурундука, то вылавливал из норки суслика. Птица срывалась с помоста, хлопала длинными крыльями и, тыкаясь в войлочные стены, достигала зверька.

Потом Даулет приучал орленка брать корм из своих рук. Собственно, это и было начало дрессировки. Он брал на ладонь кусочек свежего мяса и отрывисто на высокой ноте выкрикивал:

— Па! Па! Па!

Странно звучал в чабанской юрте старинный охотничий зов. Орленок первые дни шел на него неохотно. Но к концу месяца привык и спокойно садился на руку склевывать мясо.

С каждым днем он становился красивей. Маленькая головка с изогнутым клювом придавала ему гордый, надменный вид. Даулету нравились острый пронзительный взгляд его красных глаз, чуткость орленка, отзывавшегося на малейший шорох в юрте.

Белый Коготь — так прозвал старик свою ловчую птицу за белые с розоватым отсветом когти.

— Ты будешь, Белый Коготь, не хуже Золотистого у Жаяу-Мусы, того Золотистого, о котором шла молва по всей казахской степи. И о тебе скоро узнают далеко-далеко за Баян-Аульскими горами.

По всем правилам настоящих кусбеги готовил Даулет Белого Когтя к охоте. Шейные железы убитого баран он неделю продержал в кумысе и дважды покормил ими орленка.

Орленок оперился и не чувствовал себя в неволе. Исчезли вялость и недоверчивость. Белый Коготь радовался приходу хозяина, но чужих к себе не подпускал. С каждым норовил вступить в драку.

Однажды Даулет с орленком на руках гулял возле юрты. И вдруг Белый Коготь стремительно набросился на маленького козленка Асана. Чабаны и ахнуть не успели, как птица уже взлетела со своей жертвой.

Даулет с восхищением следил за полетом Белого Когтя. Но тут Асан закричал сам не свой:

— Верни своего разбойника! Ведь унесет...

— Па! Па! — крикнул Даулет орленку.

Белый Коготь услышал хозяина. Он сделал круг над юртой, снизился и выпустил козленка. Жена Асана закричала. А козленок брякнулся оземь, несколько раз перевернулся и вдруг, на удивление всем, встал на ноги. Живуч был, пушистенский!

Старик довольно ухмыльнулся и еще раз позвал орленка. Тот повиновался не сразу. Вероятно, ему было стыдно. Он парил, то приближаясь к юрте, то отдаляясь от нее, а Даулет представлял себе свою юность, и ему казалось, что она возвращается к нему. Нет, он не старик, он не покорится годам.

Наконец Белый Коготь сел на юрту. Даулет с несвойственной ему резвостью подбежал к птице, взял ее на руки, гладил, как ребенка, по маленькой головке, говорил нежные слова.

Орленок переводил острые красные глаза со своего хозяина на юрту, с юрты на небо, словно пытался сказать: «Как хорошо там, в высоте».

С той поры Даулет и Белый Коготь стали еще лучше понимать друг друга. Раз в день старик отпускал орла в полет. «Пускай себе прогуляется», — думал он. И примечал, как после полета возвращается к орленку спокойствие, как проходит его злость, как реже и реже он затевает драки.

В самый разгар лета в отаре случилось происшествие — исчез лохматый Каракаска. Асан пробовал объяснить, что собака почуяла свою смерть и скрылась с глаз долой. Но потом оказалось, что ночной чабан дремал в свое дежурство. Чабана выдала жена, сама того не желая. Она рассказала, как в ту ночь слышала сильный лай, а когда вышла из юрты, увидела стаю, мчащуюся в степь. То ли волки, то ли собаки.

Старик смекнул, в чем дело. Волчья стая пыталась напасть на отару, а Каракаска вступил с ней в драку. Волки и увели пса с собой, как обычно это делают, и уже вдали от юрты разорвали его на куски. Один на один с волком Каракаска постоял бы за себя. Но как он мог справиться с целой стаей?

Даулет обиделся на Асана. Будь он на посту, все могло бы выйти по-другому. Здоровый лентяй, проспал собаку! Он едва не сказал ему так вслух, но сдержался. Только недовольно пробурчал, что волки теперь не успокоятся.

Старик был прав. На следующий день стая снова напала на отару. Один волк задрал ягненка и унес его на спине. Асан стрелял, Даулет кричал что было силы, а потом разволновался, побежал в юрту за орлом, но было уже поздно.

Теперь Даулет не выезжал с отарой без Белого Когтя. Он прикрепил к седлу упор для руки, чтобы она выдерживала тяжесть орла.

Несколько дней все было спокойно. Но однажды жарким полднем волк неприметно перевалил холмик вблизи озера и, хоронясь в высокой траве, подкрался к отаре. Даже зоркий Даулет его не увидел. Хищника обнаружил орел. Он подобрался, вытянул шею, заклекотал, Даулет вслед за ним прощупал глазами степь и наконец нашел волка, подползающего к отаре. Ветер дул в сторону зверя, овцы не почуяли серого и продолжали спокойно пастись.

Даулет пришпорил коня и помчался к холмику, откуда прокрался серый.

— Па, па! — вполголоса, но вкладывая в старинный охотничий зов всю свою злость и надежду, произнес Даулет. И легко подтолкнул орла в полет.

Волк выпрямился, поджал хвост и стремительно повернул к холмику. Но не успел он перевалить, как Белый Коготь сверкнул на солнце своим опереньем и упал на хребтину зверя.

...Даулет остановил беспокойно прядящего ушами коня. Волчий труп с переломанным позвоночником распластался на желтеющей траве. Белый Коготь выклевывал зверю глаза.

— Вот это силища! — Даулет не скрывал своей радости. Осторожно оттянув орла от волчьего трупа, старик ласково гладил возмужавшего питомца и нашептывал ему благодарные слова.

А затем ловкими ударами ножа раскроил волчий череп и извлек оттуда мозг. Он решил покормить им Белого Когтя, потому что Жаяу-Муса говорил ему, что орел никогда не забывает вкуса волчьего мозга и, попробовав его, становится еще храбрее.

И действительно, первая победа не оказалась последней. Скоро на счету Белого Когтя было уже пять волков.

«Он мстит за моего Каракаску», — решил Даулет и торжествовал в душе. Охота с орлом заполнила старика. Он уже не чувствовал себя одиноким. Ему казалось — счастье впервые пришло в чабанскую юрту.

Но кратким было это счастье.

Наступал трудный день — день испытания силы и мужества Даулета.

Уже начиналась осень. Ранним утром Даулет оглядел с пригорка пасущихся овец, побуревшую степь, тучу, затянувшую небо. Далеко, у горизонта, туча свешивалась к самой земле серым сетчатым пологом дождя.

И все же как хорошо было в степи! Хорошо вдыхать вольный влажный воздух простора и смотреть, как мирно пощипывают овцы траву. Может быть, волки больше не осмелятся напасть на отару? Ведь с ним неразлучен Белый Коготь, видящий издали приближение врага. У него зоркие глаза и чуткий слух. Нет, волки теперь уже проучены.

Так раздумывал Даулет, улыбаясь своим мыслям.

Но что это?.. Бараны стали беспокойно жаться друг к другу и тревожно блеять. Встрепенулся орел, выгнул шею. Даулет напряженно сузил глаза и увидел, как два волка уносили овцу из отары. Один держал ее за горло, другой — за хвост. Как только они сумели подкрасться? И почему же они тащат вдвоем одну овцу? Может быть, это неопытные волчата? Ведь матерый хищник легко забрасывает овцу себе на хребет.

— Па! Па! — с надеждой призвал он Белого Когтя и пустил его в погоню. Орел взвился и камнем упал на волков.

Даулет как мог торопил гнедого и, пригибаясь к луке седла, всем существом рвался вперед. Ему хотелось подбодрить крылатого своего друга. Да и справится ли Белый Коготь с двумя? Ведь загрызут, загрызут...

Как ни напрягал зрение Даулет, он ничего не мог разобрать: какой-то темный клубок откатывался от него все дальше и дальше.

Старик ударил каблуками по бокам своего гнедого Тората. У него с собой не было даже камчи. Кажется, впервые в жизни выругал Даулет председателя колхоза.

— Плешивый сукпец, выбрал из табуна последнюю клячу.

Даулет был несправедлив — Торат в эти минуты скакал хоть куда.

— Плетешься, лентяй! Что тебе до моего Белого Когтя!

Орел был жив, когда они доехали до места схватки. Но он не выглядел победителем, хотя волки лежали побежденными. Белый Коготь втянул голову в шею, в мутных глазах тускло поблескивали слезы. Орел опирался одной лапой на горло хрипящего в предсмертных судорогах волка, другую вонзил в глаз неподвижно лежащего хищника.

Даулет понял: орла ему не вернуть, его лапы были расставлены неестественно широко, — значит, волки

пытались разорвать птицу на части. Орлу помогли продержаться только его воинственный дух и сила острых когтей.

Даулет спешился и подбежал к любимцу.

— Дождался все-таки меня!

Обычным приемом кусбеги старик схватил лапу орла чуть выше когтей, и когти разжались. Но едва он успел дотронуться до второй лапы, как первый волк неожиданно поднялся, бросился на старика, впился в правое плечо. Даулет почувствовал его жаркое, дурно пахнущее дыхание и, чтобы спасти лицо, сунул в пасть левую руку. Волк сжал челюсти. Тупая жаркая боль. Что это хрустнуло? Кисть, раздавленная клыками. Как горит правое плечо! И все-таки правая рука еще подчинилась Даулету. Собрав последние силы, он сжал волку горло. И сжимал его все крепче и крепче, а волк продолжал клыками размалывать его левую кисть.

Старик плакал.

— Нет, ты все равно меня не победишь, ты сделаешь меня калеккой, но я выпущу из тебя твой поганый дух!

Старик плевал волку в морду, в его здоровый глаз. Старик дышал шумно, учащенно. И только злоба придавала силы его деревенеющим пальцам.

Задыхался волк, ослабевал и старик. Изодранная рубаха была в крови. Чабан не видел ничего, кроме волка, сомкнутой его пасти в красной слюне. Пальцы Даулета не разжимали горла зверя. Глаза волка расширились — в них была ярость, страх и мольба.

— Вот тебе, тварь, вот! Будешь теперь нападать на стадо! — отрывисто выкрикивал Даулет, впиваясь в хрящи. — Нет у меня жалости, не жди...

«Ты хотел, старик, испытать свои силы? Час настал. Вот ты и встретился один на один со зверем. Ты должен его победить, старик.»

— За моего орла! За овцу! — выкрикивал Даулет...

Волк пятился назад, не размыкая пасти, увлекая за собой старика, и каждый его рывок отзывался непереносимой болью в левой руке.

Наконец зверь повалился на бок вместе со стариком.

Еще одно усилие, только одно усилие. Старик нажал коленом на волчью шею и попытался высвободить руку из пасти. Но пальцы не повиновались. Попробовал сделать движение левой рукой — боль пронеслась током по всему телу.

Закружилась голова, тошнотворная слабость овладела стариком.

«Ты человек, Даулет. Ты не должен погибнуть рядом с падалью. Подстегни себя, старик! Последнее усилие — и ты победишь.»

Он разжал одеревеневшие пальцы и освободил левую руку. Волк уже не дышал. Ведь Белый Коготь нанес ему смертельную рану.

Старик боролся с умирающим зверем.

Чабан привстал и сделал шаг к орлу.

Легкий степной ветерок чуть пошевелил перья на широких распластанных крыльях. Лапа мертвого орла по-прежнему впивалась в падаль. Старик приподнял своего любимца. Слезы потекли еще сильнее. Он забыл о том, что ранен, что силы оставляют его. Он думал о Белом Когте, о бесстрашном своем друге.

А где же гнедой Торат? Неужели он мог оставить хозяина? Даулет огляделся. Шагах в ста конь щипал траву и помахивал хвостом. Словно ничего и не произошло. Не та кровь течет в его жилах, не та... Значит, не зря говорят казахи: не верь коню!

Горько стало Даулету. Он сделал несколько шагов и упал. Силы покидали старика. Он погрузился в забытие. Кто знает, сколько это продолжалось. Минуту, час, два?

Когда он пришел в себя, сразу понял: надо доехать до юрты, до людей... Иначе он истечет кровью.

Он медленно, тяжело поднялся и попробовал идти. Ноги подкашивались, колени дрожали. Снова сел и позвал коня:

— Курау, Курау!

Он звал коня, но не слышал собственного голоса.

«Что делать? Как мне добраться до Тората? Кто мне поможет сесть в седло? Почему конь уходит все дальше и дальше? Я ведь должен доехать до юрты, похоронить Белого Когтя. Он заслужил это. Да ведь надо еще загнать овец в кошару! Заботы, заботы...»

Старик пополз к коню, как полз когда-то к орлиному гнезду на скале. Он опирался на локоть, пробираясь сквозь кусты карагача и чертополоха, по сухой осенней траве. Земля была твердой, каждое прикосновение локтя усиливало боль. Мешали камни, задевая тело. Дышать старику было трудно, он ловил воздух ртом. И продолжал ползти. Слезы застилали глаза. Он смахивал их руками и всматривался в ту сторону, где беспечно пасся гнедой. Торату не было никакого дела до старика. Он даже головы ни разу не повернул к нему, продолжал пощипывать траву.

Было уже за полдень. Ветерок разогнал тучи. Солнце ослепило Даулета. Он отвел глаза и вдруг увидел коня совсем рядом. Стоило протянуть руку — и он мог бы схватить Тората за узду. Но он почему-то не протянул руки и взглянул левее коня: перед ним появился городок, нет — город с мраморными белыми домами, с высокими минаретами, с улицами, обсаженными тополями, березами, соснами. И снова кони, целый косяк коней, белых, вороных и гнедых скакунов.

Что это? Мираж? Извечный степной обман? Или обетованная земля Жер-уюк, о которой мечтали его предки?

Кто построил этот город? Может быть, те самые люди, которые из нашей степи летают к звездам? Крепись, старик. Сейчас за тобой придет машина — привезет тебя в колхоз.

А зной усиливался. Белый город подымался на белых облаках. И Даулет видел сразу и сказочный город, и колхозный поселок, и своего нерасседланного Тората.

Даулет шел городом обетованной земли Жер-уюк и искал дворец, который ему воздвиг колхоз в благодарность за многолетний труд чабана. Дворец? А почему дворец? Это он слышал. На областном слете чабанов. Один уважаемый человек из Алма-Аты говорил, что животноводы достойны жить во дворцах. И когда-нибудь так и будет. Значит, бараны будут стоять в кошарах и корм им подвезут на машинах. Машины — дело правильное. Но баранам нужен простор, воздух степи, свежие травы. «А ты погиб, белый Коготь. Я тебе построю небольшой мазар, ну вот такой, как у моего деда. И сделаю надпись: «Белый Коготь, знаменитый орел, погиб, победив волков».

Старик давно уже лежал с закрытыми глазами.

Вечером Даулета, истекшего кровью, подобрал председатель, проезжавший на машине по отарам: старик и мертвый прижимал к груди Белого Когтя.

The literary language of Z. Shashkin's novels

Zein Shashkin, a famous Kazakh writer, playwright, and scenarist, was the victim of the mass repressions of the Stalin era. In his works, written in exile, he touches upon postwar issues, such as tselina, hardships of the Kazakh intelligentsia, and party functionaries. His literary works are also the bearers of national history, cultural traditions and customs. The resurrection and translation of his works are central to the refashioning of Kazakh identity in a post-Soviet world.

Zein Shashkin is one of the unique writers in the history of Soviet literature. The gallery of characters he created greatly enriched Kazakh prose. It is pressing issues raised in Shashkin's works, and their thrilling dynamic plots, and beautiful literary language that have earned him a special place among Kazakh writers. He was one of the most popular and critically acclaimed writers in Kazakhstan in 1960s. Literary historians who described the literary works of 1950-1965 estimate that his works affected the cultural life of the Republic of Kazakhstan. The author raises psychological and social issues. Emotional and simple language of the author captures and holds the reader's attention to the very end of the narration. The author reveals the psychology of his characters, penetrating into their hearts and thoughts and urging them into action.

In the story "The White Claw" the author describes traditional Kazakh activities, such as cattle raising and hunting with an eagle. The main character of the story is an old man who had worked as a shepherd and cherished his dream to become a hunter all his life, but could not afford to buy a hunting eagle. However, in his old age when he had passed through hardships and lost all his family and had no more hope for the future, his dream came true. He found a nest with an eaglet. He spent his last happy days taming and raising the eaglet who had become his true friend and defender. He felt his strength return to him again. He recalled his youth and his friend from whom he had secretly learned the techniques of eagle hunting, he felt as if he were a real hunter; he had an eagle, a horse, and a dog. His happiness did not last long; he and his beloved eagle perished in their first fight with wolves that attacked the village cattle.

ZEIN SHASHKIN

WHITE CLAW

(translated by A. Ismagulova)

A Story

At the beginning of the summer Old Man Daulet drove his flock of sheep to the shore of Lake Toraigyr, situated at the foot of the Bayan-Aul Mountains.

The azure blue lake surrounded by mountains lay as if at the bottom of a huge cup. On one side of the lake there was a large rock sticking out of the water; on the other side there was a narrow mountain path leading to the steppe. This was how Daulet usually drove his sheep to the watering place.

There were three shepherds there: Old Man Daulet, his helper – the brawny young man Asan – and Asan’s wife. They would eat lunch together, but at night each of them would retire to his own sleeping place. Daulet wouldn’t leave his old worn out *yurt*. His wife’s parents had given it to them a long time ago as a wedding present, and the coarse felt of this dwelling had kept him warm and safe since that day. He had lived almost his whole life in that yurt. When his wife died, Daulet grieved for a long time, but then consoled himself with the thought that his wife was still with him in the old yurt.

Last year they were visited by a journalist. He was a lanky young man wearing glasses. Even the questions he asked were awkward:

“*Aksakal*¹, are you satisfied with your life?”

Daulet could think of nothing to say but to agree. “I am satisfied!” he replied.

The journalist let out a laugh. Asan and his wife also laughed when they heard the old man’s answer.

---

¹ *Aksakal* is translated from Kazakh as “white beard” and is used male elders.

“But there are holes in your yurt.”

“I know, it leaks,” Daulet agreed, sadly.

“So, you’re satisfied all the same?”

“There’s nothing you can do. Complaining won’t make it stop leaking,” Daulet replied with a gentle smile, and the journalist’s face turned beet red. He thought the shepherd was making fun of him.

Asan tried to explain to the journalist that Daulet-*aga*² would never offend anyone or ask for anything for himself. Any other person would ask for a new yurt. The Old Man didn’t like what Asan was saying, so he stood up and walked toward the lake where his flock was grazing.

Daulet’s life was full of hardships. He had grown used to unexpected blows and bore them with manly silence. He hated complaining and felt better when he was by himself. He forgot about his sorrows and hardships when he was out in the steppe with his sheep. How many summers had he been tending sheep? It must be thirty-five summers and winters. He stayed out in the steppe from dawn to sunset. He was all alone, with nothing but the felt cloth of his yurt for shelter. He’d become part of the steppe. He understood the language of the winds and Nature’s language of silence. He could tell the hare herb *koyanshop*, mountain clover, and many other different plants by their taste. He liked the lambs most of all. He liked to wash them in the lake, picking out the mites stuck in their warm gentle bodies, and to break them up when they fought. Sometimes he had to strike the naughty ones with a knotty wooden stick.

The Old Man liked the adult male sheep, the *koshkars*. They understood his gestures and his orders. At noon when he drove the sheep to the watering place, they paced beside him thrusting their noses between his knees. Reaching the

---

² Aga is translated from Kazakh as “uncle or elder brother” and is used to adult males.

lake, the sheep lay down on the shore and emitted a soft moan of satisfaction, for now – their stomachs were full and there would be no more walking.

In the afternoon, after a short rest, the sheep were grazing on the mountain slope. They didn't have to dig for something to eat. They bit off bunches of sour berries from the bushes. Was there anything more delicious? Meanwhile Daulet was listening attentively to the singing of the birds. He could easily tell a bird by its song. Relaxing in the shadow of a tree, he watched both his sheep and the noisy birds. He could even tell in what direction the spotty spinks were going to fly. And his thoughts followed the birds as they flew away...

Days, months, years passed. Nothing changed – the steppe, the mountains, and the lake remained as before, but grief befell the Old Man's family. His two sons never returned from the war. His eldest son's wife married another man and moved to the neighboring village, taking his only grandson with her. He and his wife could find no way to lessen the burning pain in their hearts or relieve the oppressive emptiness they felt. From this time on his wife began to fade away; the pain of being separated from her dear grandson gnawed at her heart. One day she died, and her husband was left a widower. He grew stooped, his hair went grey, and his thin swarthy face became a perfect spider web of furrows. His eyes sank into their sockets and their color faded. Although his physical strength was exhausted, the Old Man didn't give up; he remained strong in spirit. Taciturn and reserved, he was always ready to help anyone and never expressed resentment. He grazed the sheep that belonged to the other old men of the *aul*; he took care of their sheep and never asked for any payment.

The residents of the aul recognized Daulet's silhouette from a distance by his worn felt hat. Everybody in the aul loved him. No one had a bad word to say about him.

He remained self sufficient and unsociable in his way, never asking anyone for help, not even the head of the aul. He kept his life in his soul and never imposed his bitter experiences on other people.

There were a few things that brought joy to the Old Man. He would sit on the shore of the lake and enjoy the peace and quiet of the place for hours on end as the herd wandered across the mountain slope. His faithful helper Karakas, a shaggy flap-eared dog with a spot on its forehead, always watchful and alert, tended the sheep. They had been together for a long time. The dog had grown old. He worried that his dog would leave one day. Clever dogs sense their death and leave their masters to die in solitude, far from their homes. Would he be able to find another dog like Karakas?

Suddenly on the top of a rock, towering above the lake, Daulet caught sight of an eagle's nest. Was it really a nest! He squinted his eyes. There was no doubt. Smearred with white droppings, the nest looked like the hollow of a tree. Why hadn't he noticed it before?

"Hey, Old Man," he said to himself jokingly, "You often look under your feet, but you should look up at the sky sometimes."

Daulet recalled his friend. He was a *kusbegi*, an eagle tamer and an expert in hunting birds. His friend died last year. He used to tell the Old Man that a she-eagle usually laid and covered only one egg, and when the eaglet grew, the she-eagle taught him to fly. Once the young eagle started flying, the mother's work was done.

From that day on Daulet watched the nest. One early morning he caught sight of a she-eagle. She made a circle over the rock, clutching a small animal in her claws. Then she gave a squawk and landed on the very edge of the nest. Daulet watched her gut her prey and put pieces of meat into the eaglet's mouth. You couldn't see the eaglet from the out-

side; it was lying somewhere deep at the bottom of the nest. Judging by the anxious movements of the she-eagle, Daulet understood that the eaglet was very young and still without feathers. This was the right time to catch and tame an eaglet. A month later would be too late. A full-grown eagle wouldn't tolerate captivity.

Daulet felt his heart beat and his palms grow hot. He felt the blood surging to his face – the blood of a hunter. He was possessed by the thrill of the hunt. There was nothing in the whole world better for a hunter than a swift-footed horse, a fast hound, and a trained eagle. If you didn't have one of these, you weren't considered a *sal-dzhigit*, a real steppe dweller.

Daulet spent the entire night thinking about the eaglet. He wanted to capture it! He even tried to reason himself out of it: “What do you want it for? You wouldn't be able to give it to a friend – you don't have any friends. Are you strong enough to take care of it yourself?” But the curiosity of the hunter and what was probably the last call of youth won out. Daulet made up his mind to do what he hadn't been able to do when he was young.

In the morning he put on comfortable clothing and took a pair of thick gloves to protect his hands from the eaglet's claws. He fetched a staff to protect himself from the she-eagle and a sack to hide his prey.

The sky was covered with wooly clouds. A grey cloudy day like this was perfect for hunting. And the she-eagle had left the nest. Daulet understood that she'd gone hunting. He approached the rock from the more gradually sloping side and began to climb. It was easy at first, but when he found himself almost at the top he realized that the rest of the way would be a lot harder. He could feel under his feet the flat slippery stones, smoothed by the sun and the wind. There wasn't a bush or a bough to hold onto. The hunter lay on his belly and slowly crawled toward the nest. One wrong move and he would

slip off the rock and fall into the lake. He wished he could swim. He was sure he would sink into the water like a stone. “You’ve gone crazy, Old Man. You’re playing with death, Old Man. What do you need this damned eaglet for? Shame on you! You’ve got so used to living on your own that you haven’t even told Asan anything about your stupid plan. Look at you! You’ve become a real sal-dzhigit in your golden years.”

Grumbling and making fun of himself, he kept crawling on. It was too late to give up. He had to make a great effort to reach the nest. His forehead and palms were covered with beads of perspiration. His knees were trembling. His head was spinning. He tried to keep looking forward to avoid looking back. A whole eternity of waiting had passed, but it seemed he hadn’t moved an inch. At last he reached the top and closed his eyes. He didn’t realize how long he’d been lying there until the sun began to burn his back. He came to his senses and looked around. There were no more clouds in the sky, and the blue lake was speckled with sunlight at the foot of the mountain. If he fell now, he’d sink into the cold water and cut himself on the sharp stones of the lake bed.

“What stupid ideas come into your head, Old Man? What if the she-eagle catches you here, you’re a dead man.”

Daulet hurriedly pulled on his hunting gloves and plunged his hand into the nest. He couldn’t see the eaglet; he only heard it hissing, fearful, and fierce. He felt the strong eaglet resist, thrusting its claws into the glove. His hand must be bleeding.

Daulet snatched the eaglet out of the nest and slipped it into his sack. Then he began to crawl his way down. But moving down the steep, flat slope with a sack in his hand was even more difficult than crawling up. He’d barely crawled twenty meters from the nest when the she-eagle returned, clutching a hare in her claws. At this moment Daulet’s heart sank. He understood that he would have to defend himself.

The she-eagle smelled trouble. When she noticed a man – she understood that men always caused harm – she grew even more furious. She unclenched her huge claws, dropping the hare, and rushed at Daulet, racing through the air with her wings outspread. The Old Man raised his staff, aiming a blow just in time, and the she-eagle flew past him. Now it was about to make a second circle. Daulet turned and lay on his back, holding his staff, ready to deliver another blow. The she-eagle was heading right at him. The Old Man looked into the eyes of the bird of prey and saw anger and pain. “No, you old fool! It’s no use begging the she-eagle for mercy. You have to defend yourself!”

Another second and the eagle could have caught him. But Daulet mustered all his strength and swung his staff so that the she-eagle couldn’t get close. The eagle soared up into the sky like a rocket and began to make large circles over Daulet.

Meanwhile Daulet hurriedly crawled down the rock. Everything was over. He felt cheerful and sad. He’d done it, but he felt sorry for the she-eagle.

He reached the foot of the mountain at last – there was no more threat or danger. He mounted his horse and galloped to his yurt. He was itching to open the sack. The eaglet had almost been suffocated. It had no feathers. It was ugly, scared, and unfriendly. It hissed and tried to catch the Old Man with its claws.

“Do you hate me? Do you think I’m a wicked man? Don’t make hasty judgments. You’ll see, Daulet doesn’t mean you any harm ...”

First, the Old Man began to make a platform for the eaglet. As a future king of the birds, the eaglet must sit on a throne. The platform was stable, standing on four solid columns. What Daulet paid most attention to was the bird’s perch. He curved a stick so the eaglet could cling to it with its claws. In the evening he tore a piece from his shirt and covered the

eaglet. Out in the steppe near the mountains the nights were usually cold, and the eaglet was used to a warm nest.

He had to feed the eaglet himself. As everybody knows, eagles eat nothing but meat... Shaggy Karakas had already driven the sheep home for the night. Daulet stopped in among his herd and, with his seasoned eye, caught sight of a lamb from the early yield. He caught it effortlessly, threw it over his shoulder, and headed back to his yurt. At this moment he ran into the night shepherd Asan. He gave a quick glance at the lamb and asked:

“Is it sick?”

Asan had only recently joined the collective farm. He had come from Xinxiang, China, to Kazakhstan last year. His eldest son was placed at the vocational school. His younger son, a seven-year-old boy, studied at a boarding school. By the end of the year Asan had adapted quite well to the new order. He began to understand the Old Man, who cared about the collective farm as much as he did about himself, if not more. So he was speechless when he heard the Old Man blurt out:

“It’s healthy, but I want to slaughter it. Can you give me a hand?”

“Slaughter it?” Asan said, abashed. “But whose lamb is it?”

“You thought the lamb belonged to the collective farm?”

Asan silently followed the Old Man.

He was surprised to see the eaglet in the yurt. Now he understood why the Old Man needed fresh meat. Asan, who was lazy and practical, didn’t approve of Daulet’s undertaking. He even tried to talk him out of it. “Are you sure you’ll make a good kusbegi, Aksakal? Are you strong enough to tame and raise an eagle? It’s a difficult thing to train a hunting bird. If the hunter fails to train it right, it could kill its master. Or who knows? It might die.”

Daulet didn’t even think of giving up. He only smiled into his moustache. He was no longer the reserved and careful

Daulet he used to be. He smiled constantly as he tended his eaglet and fed it slices of fresh meat. But the eaglet wouldn't take the meat and stared at Daulet with a hateful look.

“You're hungry; you haven't had anything since morning, poor fellow.”

Daulet put slices of lamb meat, crimson, with white streaks, between the eaglet's claws and then left the yurt.

The eaglet looked around. Only when he'd made sure there was no one around did he begin to eat the meat, first slowly and carefully, then greedily.

That night Daulet invited Asan to dinner, which he made with the fresh meat, and told him why he'd decided to tame the eaglet.

Daulet recalled how, when he was young, he would watch the sons of rich herd owners, *bais*, prance along the roads of *Bayan aul*, a locality in Pavlodar province. They had expensive strong horses of Asian breed, *argamak*-racers, hunting birds, and long-nosed hunting hounds. He envied those brave young men, who boasted in front of each other, talking about their wealth, skills, and hunting outfits. He envied them, and so he began to learn, in secret, the art of taming and training hunting birds from *Zhayau-Musa*, a famous poet and musician, or *akyn*, who loved his homeland, the Bayan-Aul Mountains and the vast Sary-Arka steppe region. The poet's love of hunting gained him a reputation as a proficient kusbegi. Zhayau-Musa, who was thoughtful and kind, would tell the poor young man about bird hunting and show him the techniques of a kusbegi. Alas, Daulet could never afford to tame an eagle.

“Do you understand what makes me so happy, Asan?” Daulet asked slowly. “Even though I'm already old, my dream has at last come true.”

Full and sleepy, Asan was indifferent, and a little baffled.

Meanwhile the eaglet kept growing, and it wasn't only lamb meat that Daulet fed his young eagle. He even went hunting to get

meat for it; he got meat for his eaglet from under the ground, just like a she-eagle. He would trap a ground squirrel or lay in wait to trap a mole. The young bird would shove itself from its perch and rush at the miserable creature. Then, flapping its wings, it would knock its victim into the corner between the felt walls of the yurt.

Soon Daulet began to train the bird to take food from his hands. That was the first step in real training. He would put a piece of fresh meat on his palm and shout loudly, at intervals:

“Pa! Pa! Pa!”

As the days passed, the bird grew more and more beautiful. Its small head and hooked beak lent the eaglet an independent, haughty demeanor. Daulet admired the young eagle’s red eyes and keen instincts that allowed it to detect the slightest movement in the yurt, putting it instantly on guard.

The Old Man names his hunting bird White Claw because of the pinkish sheen of its claws.

“I’m giving you the name White Claw, and you shall be no less great than Zhayau Musa’s hunting eagle, Goldy, whose fame spread all over the Kazakh steppe. Soon you’ll be known far beyond the Bayan-Aul Mountains.”

Daulet trained White Claw according to all the rules of a professional kusbegi. He marinated the lamb’s innards in *kumys* for a week, and fed the eaglet twice.

The eaglet’s feathers grew, and he no longer felt like a captive. He had become energetic and confident. The coldness and hostility the eaglet used to show Daulet had disappeared. White Claw even began to exult every time he saw his master, but he wouldn’t let anybody else approach him.

One day, near his yurt, Daulet was carrying the eaglet in his hands when all of a sudden White Claw attacked Asan’s baby goat. The shepherds barely had time to gasp before the eaglet was soaring above them clenching its victim in its talons.

Daulet watched with admiration as White Claw flew high in the sky. But suddenly Asan gave out a wild cry:

“Order your thieving bird to bring it back...”

“Pa! Pa!” Daulet cried out, giving the eaglet a sign.

White Claw heard his master’s voice, made a circle over the yurt, then descended, unclenched his claws, and freed the little goat. Asan’s wife gave out a sigh of relief. The little goat fell to the ground, tumbled over, and then, to everyone’s surprise, got back on its feet. It had nine lives.

The Old Man smiled and called the eaglet once again. But it didn’t obey him immediately. It was probably ashamed. It soared over his head, approaching the yurt from time to time, and Daulet felt like a young man again. No, he was not some old man. He refused to bow under the weight of his age.

At last White Claw landed on top of the yurt. Daulet ran up to the eaglet with a swiftness unusual for an old man. He took the eaglet in his arms and began to stroke his tiny head as if he were a baby, whispering softly to him.

The eaglet looked at his master with his red eyes, then looked at the yurt, then up at the sky as if he was trying to say: “How wonderful it is up there, in the sky.”

From that time on Daulet and White Claw understood one another better. The Old Man would let the eaglet free, and it would fly in the sky once a day. “Let it take to the sky,” he thought. He noticed that after such flights the eaglet grew quiet, his anger subsided, and he was less likely to play its pranks.

At the height of the summer there was an incident with the herd – shaggy Karakas disappeared. Asan tried to explain that the dog had sensed its death and abandoned its master. But later they found out that the night shepherd had fallen asleep during his watch. The shepherd’s wife exposed him unintentionally when she told them she’d heard a loud barking that night, and when she came out of the yurt, she saw a pack of wolves disappearing into the darkness of the steppe. She couldn’t tell for sure whether they had been wolves or dogs.

The Old Man grasped the situation. The wolf pack had dared to attack the herd, and Karakas had come to their defense. The wolves lured the dog away, as is their custom, and then, far away from the yurt, they attacked, tearing him to pieces. Karakas could have fought off one wolf, but how could he defend himself against a whole pack of wolves?

Daulet was angry with Asan. If he'd been at his watch, nothing would have happened. Fat and lazy, he slept while his dog was fighting wolves! He was about to say it to his face, but then held back. He just grumbled angrily that the wolves might attack the herd again.

The Old Man was right. The next day the wolves returned. One of the wolves attacked a lamb and took it away. Asan shot his gun while Daulet shouted as loudly as he could. He was so excited, he ran to his yurt for his eaglet, but it was too late.

From then on Daulet always took White Claw with him when he went out into the steppe to graze the herd. He fixed a support for his arm to the saddle so he could hold the eaglet's weight.

Silence reined over the steppe for several days. But one hot day at noon a wolf stealthily crossed over the hill and approached the lake. It crept up to the herd, which was hiding in the high grass. Even sharp-sighted Daulet hadn't noticed it. It was the eaglet who first heard the sound of the slinking wolf. The eaglet flew up to the sheep, stretched out his neck and began to squawk. Daulet scanned the steppe and noticed the wolf crawling up to the herd. The wind was blowing toward the wolf, so the sheep couldn't smell it. They just kept on grazing.

Daulet clapped his spurs to the side of his horse and galloped toward the hill over which the wolf had come. "Pa! Pa!" he said in a quiet voice, putting all his anger and hope into the old hunting call. Then he gave the eaglet a gentle push.

The wolf straightened up, put its tail between its legs, and stomped off in the direction of the hill. But hardly had

it crossed over the hill when White Claw's feathers flashed in the sun and he dove down from the sky to attack the wolf.

Daulet drew the reins to stop his horse, which had begun to fidget, its ears twitching. The dead wolf was now lying, with its spine broken, on the yellow grass. White Claw was pecking the wolf's eyes out.

"What a mighty bird!" Daulet said, unable to hold back his admiration. The Old Man carefully drew the eaglet from the dead wolf's side, gently stroked his now grown-up pet and whispered words of gratitude into his ear.

Then he deftly chopped open the wolf's skull with a knife and drew out the marrow. He decided to feed the eaglet with it. He remembered Zhayau-Musa once saying that an eagle never forgot the taste of wolf's marrow, and that the taste of it made the eagle braver and stronger.

And this was just the first victory. It was followed by five more.

"White Claw is avenging my Karakas," Daulet thought, with exultation in his heart. The Old Man had begun to enjoy life again. He felt excited and joyful when he was out hunting. He didn't feel lonely any more. Happiness had returned to the shepherd's yurt once again. But it didn't last long.

Judgment day came soon. It was the day Daulet had set to test his strength and courage.

It was already autumn. Early in the morning Daulet stood on the hill watching the grazing sheep, the brown steppe and the sky wrapped in clouds. A huge grey cloud was hanging over the ground far away on the horizon, ready to burst with rain.

"And yet, how quiet the steppe is!" He thought to himself. It was fascinating to breathe in the free humid air of the vast steppe and watch the sheep peacefully grazing on the grass. It was unlikely the wolves would dare to attack the sheep again. They were now protected by White Claw, who with his keen eyes and ears had taught them a good lesson.

So Daulet thought and smiled to himself.

What was that noise? The sheep began to huddle closer to each other and let out anxious bleats. The eaglet cocked his head and stretched out his neck. Daulet screwed up his eyes and saw two wolves dragging a sheep away. One of them held it by the throat, and the other held it by its tail. How could they have gotten so close to the sheep? Why were they carrying the sheep together? They must be young and inexperienced. A mature wolf could easily carry away a sheep.

“Pa! Pa!” The Old Man called for White Claw, ordering him to follow the wolves. The eaglet sailed up into the sky, then darted down to stab the wolves with its sharp claws.

Daulet whipped his horse. Leaning forward over his saddle, he hurried to join his eaglet. He wanted to encourage him. Would White Claw be able to fight two wolves? He feared they might kill him...

He tried hard to see into the distance, but he couldn't make out a thing. He could only discern a dark cloud rolling farther and farther away from him.

The Old Man clapped his spurs to the side of his chestnut horse Torat. He didn't even have a *kamcha*, a Kazakh leather whip. It was the first time in his life Daulet criticized the head of their collective farm: “The bald tightwad gave me this lousy nag!”

Daulet wasn't being fair. Torat was racing at a gallop, the earth burning under its hoofs.

“Come on, lazy! You don't care at all for my White Claw!”

The eaglet was alive when he arrived at the scene. Even though both wolves were dead, White Claw didn't look triumphant. His head was drooping, and tears shimmered in his cloudy eyes. The eaglet had thrust one of his claws into the throat of one wolf, while the other claw was thrust into the eye of the other, which now, lay motionless.

Daulet understood that it was the end. The eaglet's legs were stretched too far apart, which meant that the wolves had

tried to tear the eaglet into pieces. But his martial spirit and powerful claws had saved his life.

Daulet dismounted and ran up to his beloved eaglet.

“You waited until I came.”

The Old Man, using a well-known kusbegi technique, grabbed the eaglet’s leg above the claws, which instantly caused them to unclench. But he barely touched the other leg when the first wolf suddenly sprang at the Old Man and bit him on the shoulder. Daulet could smell its strong hot breath. In order to protect his face, he shoved his left hand into the wolf’s jaws, and the wolf’s jaws shut. The Old Man felt a dull pain. He felt something crunch. The wolf had crushed his arm with its sharp teeth; he felt the sharp slash of its teeth, which tore through the flesh of his arm. He felt a burning pain in his right shoulder. In spite of the pain Daulet could still use his right hand. Mustering his last strength, he squeezed the wolf’s throat. He kept pressing on it tighter and tighter while the wolf was chomping on his left hand.

There were tears in the Old Man’s eyes.

“No, you won’t beat me! You may make me a cripple, but I’ll rip your guts out!”

The Old Man spit into the wolf’s face and into the only eye it had left. The Old Man was panting heavily. Anger gave new strength to his numb fingers.

Both the Old Man and the wolf were panting heavily, their strength ebbing away. The Old Man’s shirt was soaked with blood. He saw nothing but the wolf and its clenched jaws covered with bloody saliva. Daulet wouldn’t unclench his grip. The wolf stared at the Old Man with rage, fear, and empathy.

“Take that, you beast! Take that! You won’t attack our sheep anymore!” Daulet cried out jerkily, tightening his grip. “Don’t expect me to show you any mercy ...”

“You wanted to test your strength, Old Man? This is your time. Now you’re alone, face to face with a wolf. You have to kill the wolf, Old Man.”

“Take that for killing my eagle! Take that for killing my sheep!” Daulet cried out...

The wolf retreated, without unclenching its jaws, and dragged the Old Man with it. Every jerky motion caused unbearable pain in the Old Man’s left hand.

At last the wolf fell over on its side, dragging the Old Man with it.

Daulet had to make another try, at least one last try. The Old Man pressed the wolf’s throat with his knee and made an effort to draw his hand out of the wolf’s jaw. But his fingers wouldn’t obey. He tried to use his left hand, but a sharp spasm of pain ran through his whole body.

The Old Man felt his head swimming; he felt nauseous and sick.

“You’re a man, Daulet. You shouldn’t perish here like a dog. Stand up, Old Man! Make one more try and you’ll win...”

White Claw’s grip proved deadly. The animal was now dead. The Old Man unclenched his numb fingers and drew his left hand out of the dead wolf’s jaws.

He stood up and stepped toward his eaglet.

A light steppe wind tousled the feathers of the eaglet’s outstretched wings. The dead eaglet’s claws were still thrust into the wolf’s body. The Old Man took the eaglet in his arms. Tears poured down his cheeks. He forgot that he was wounded and weak. He thought about White Claw, about his brave friend.

And where was his Torat? Had it abandoned its master? Daulet cast an anxious glance around. His horse was grazing at a distance, flipping its tail as if nothing had happened. Kazakhs were right when they said: “Don’t trust a horse!”

Daulet felt bitter pain. He took a few steps forward and fell to the ground. His strength was waning. He lost consciousness. He didn’t know how long he’d been unconscious. Had it been a minute, an hour, two hours? When he came to

his senses he understood at once that he had to reach his aul and get help... Otherwise he'd bleed to death.

Slowly he stood up and took a step forward. His legs were sinking beneath him; his knees were shaking. He sat on the ground and called to his horse:

“Kurau! Kurau!”

He was calling his horse but his numbed and drowsy senses no longer took note of his own voice.

“What should I do? How will I get to Torat? Who will help me mount my horse? Why is my horse moving further away? I have to get to my yurt and bury White Claw. He deserves that. I also have to drive the sheep into the sheep yard! There are still so many things to take care of ...”

The Old Man began to crawl toward his horse as he had once crawled toward the eagle's nest on the rock. He crawled on the dry autumn grass, propping himself up on his elbow and working his way through the prickly thistle bushes. The ground was hard, and every time his elbow touched the ground the pain grew even more acute. Stones blocked his way and hurt his body. The Old Man was gasping for breath. But he kept on crawling. Tears blurred his vision. He wiped away the tears and peered in the direction where his horse was grazing, carefree. Torat didn't pay the slightest attention to the Old Man. It didn't even turn its head toward him; it just kept on grazing.

It was already late afternoon. The wind had blown off the clouds. Daulet was dazzled by the sunlight. He averted his eyes and looked at his horse. It was standing quite close to him. He had only to stretch out his arm and catch Torat by the bridle. But for some reason he didn't do it. Instead he looked to the left and saw a city emerge before him. It was a city with marble white houses, tall minarets and streets lined on both sides with poplars, birches, and pines. Then he saw horses. He saw herds of white, black, and chestnut racing horses.

“What is that? Is it a mirage? Is it a phantom of the steppe? Or is it *Zher-Uyuk*, the land of prosperity and harmony of man and nature his ancestors had dreamt of? Who built this city? It was probably built by people who flew from our steppe up to the stars? Take courage, Old Man! Soon you’ll be taken by car to the collective farm.”

It was growing hot. The white city stood atop floating white clouds. Daulet could see in front of him the magical city, his collective farm, and his unsaddled horse.

Daulet was walking in the city of the Promised Land *Zher-uyuk*, looking for the castle that was erected in his honor for his life-long work as a shepherd. Why did they erect a castle? Why was it a castle? Once at the regional meeting of shepherds he had heard a high ranking man from the capital, Almaty, say that shepherds deserved to live in castles. And he promised that they would live in castles in the future. Sheep would live in sheep yards and machines would bring them food. It would be convenient. But sheep needed freedom, air, and fresh grass. “You have perished, White Claw, but I will build a tall shrine, a *mazar*, in your honor, like the one I built for my grandfather. And I will carve the following epitaph on your tomb: “Here lies White Claw, a glorious eagle, who perished in a fight with wolves.”

The Old Man had been lying with his eyes closed for a long time.

In the evening the head of the collective farm, who was out inspecting the farm’s herds, found Daulet, still dripping with blood, and brought him home. The Old Man, even in death, was still clutching his White Claw to his heart.

Glossary

Aga – in Turkic languages literally means “uncle, elder brother,” not always a member of the extended family, but in every case someone who gives advice and support in different ways.

Aksakal (also transliterated Aqsaqal) – in Turkic languages literally means “white bread,” and metaphorically refers to the male elders, the old and wise of the community. Traditionally an aksakal was the leader of a village until the Soviet times. Acting as advisors or judges, these elders had a role in politics and the justice system in countries and tribes throughout Central Asia. Now this term is used to address male elders.

Akyn (also spelled Aqyn) – an improvising poet and singer in the Kazakh culture. Akyns improvise in the form of a song-like recitative to the accompaniment of the national instrument, dombra. Considering the nomadic lifestyle and illiteracy of most of the rural population in Central Asia in pre-Soviet times, akyns played an important role in terms of expressing people’s thoughts and feelings, exposing social vices, and glorifying heroes.

Almaty – the former capital of Kazakhstan and the nation’s largest city. Almaty was the capital of the Kazakh SSR from 1929 to 1991 and of independent Kazakhstan from 1991 to 1997. Despite losing its status as the capital to Astana in 1997, Almaty remains the major commercial and cultural center of Kazakhstan. The city is located in the mountainous area of southern Kazakhstan, near the border with Kyrgyzstan.

Argamak – a stalwart and expensive horse of Asian breed.

Aul – a clustered human settlement or community, larger than a hamlet but smaller than a town with the population ranging from a few hundred to a few thousand (sometimes ten thousand). Today auls are located in rural areas. The term “urban village” is also applied to certain urban neighborhoods. Today auls are normally permanent, with fixed dwell-

ings; however, in the past they were transient villages due to the nomadic life style.

Bai – a rich owner of multiple cattle stocks.

Bayan-Aul – a rural locality in Pavlodar province, Kazakhstan.

How many *summers** had he been tending sheep? – Kazakhs traditionally had annual four cycle shift of pasture, such as “kystau” in the winter, “kokteu” in the spring, “kuzdeu” in the autumn, “zhailau” in the summer. Each zhuz, or clan (family line), had their own historically established areas for seasonal temporal pasture lands. The present territory of Pavlodar province, the place described in the story, was the summer pasture land.

Kamcha (from the Turkic word “kamci” for “whip”) – a short, thick whip round cross-section, made of leather strips by braiding.

Karakas – in the Kazakh language literally means “black brow.”

Kazakhstan (also spelled Qazaqstan, officially the Republic of Kazakhstan) – a country in Central Asia, with its smaller part west of the Ural River in the Eastern Europe. It is neighbored clockwise from the north by Russia, China, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan, and also borders on a large part of the Caspian Sea.

Koshkar – male sheep.

Koyanshop (known variously as pheasant’s eye, spring pheasant’s eye, yellow pheasant’s eye, and false hellebore, *Adonis vernalis*) – in Turkic languages literally means “hare herb,” a perennial flowering plant found in dry meadows and steppes in Eurasia. In contrast to most other European *Adonis* species, the flowers appear in springtime, and are up to 80 mm in diameter, with up to 20 bright yellow petals.

Kumys (also spelled kumiss or koumiss) – a fermented product traditionally made from mare’s milk. The drink remains important to the peoples of Central Asia steppes. Kusym is a dairy product similar to kefir, but is produced

from a liquid starter culture, in contrast to the solid kefir “grains.” As mare’s milk contains more sugar than cow’s or goat’s milk, when fermented, kumys has a higher, though still mild, alcohol content compared to kefir.

Kusbegi – a hunter who tames and train hunting birds, such as eagles, hawks, and falcons in Kazakhstan and Central Asia. Eagle hunting was mainly practiced in the northern and central regions of Kazakhstan, while in the south hunters preferred to use hawks and falcons. Each bird was intended to hunt a particular type of animal. Apart from foxes, golden eagles usually catch hares. Strong, rapacious, well-trained eagles proved useful for hunting for hoofed animals and even wolves. Falcons and merlins proved to be excellent for hunting smaller birds. In the past, hunting birds were extremely expensive; a good golden eagle could cost 5-6 camels, and a falcon cost 1-2 camels.

Mazar – a mausoleum or shrine in the Muslim world, typically that of a saint or notable.

Sal-dzhigit (also spelled as djigit or jigit) – a word of Turkic origin which is used in Central Asia to describe a skillful and brave equestrian or a brave dashing person in general.

Steppe – an Eco region, in mountain grassland and shrub lands and temperate grasslands, savannas, and shrub lands biomes, characterized by grassland plains without trees apart from those near rivers and lakes.

Zhayau-Musa (1835-1929) – composer, akyn, and poet. Musa sang and played national Kazakh instruments, such as dombra, kobyz, and syrnai. He is popular with his songs, instrumental musical compositions, and poems. Many popular expressions of Musa are still used by Kazakh people.

Sary Arka - Steppe and Lakes of Northern Kazakhstan, a part of the Kazakh Uplands (known in Kazakh as saryarka, or “yellow range”) which has been designated a world heritage site by UNESCO.

Xinxiang (Postal map spelling: Sinsiang) – a prefecture-level city in northern Henan province, China.

Yurt – a portable, bent dwelling structure, which was traditionally used by nomads in the steppes of Central Asia. The structure comprises a crown or compression wheel usually steam bent, supported by roof ribs which are bent down at the end where they meet the lattice wall (again steam bent). The top of the wall is prevented from spreading by means of a tension band which opposes the force of the roof ribs. The structure is usually covered by layers of fabric and sheep's wool felt for insulation and weatherproofing.

Zher-Uyuk – the place of selection of God, the place of prosperity and perspective where there is harmony of case and order and harmony of nature and human, harmony of death and immortality.

